जावक क्र. : .... दिनांक : ....

NAAC 2023/ Metrics Level Deviations/Cr3-4 Date:- 07/07/2023

Criteria 3.3.2:	Number of books and chapters in edited volumes/books published and papers published in national/ international conference proceedings per teacher during last five years
Findings of DVV	Provide Cover page, content page and first page of the selected publication. Provide Web-link of books.
Response/ Clarification	1) Cover page, content page, first page and last page of the book/publication showing title, author name along with the content page, ISBN number and year of publication of all the books as per above list for the 5 years, attested by the Principal are attached. **(Appendix-I)**

IQAC Coordinator
Late M.P. Art's college
Ganeshpur, Bhandara.

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Appendix-I

जावक क्रं. : ....   दिनांक : ....

Number of books and chapters in edited volumes/books published and papers published in national/ international conference proceedings per teacher during last five year

Sl. No.	Name of the teacher	Title of the book/chapters published	Title of the paper	Title of the proceedings of the conference	Name of the conference	National / International	Calendar Year of publication	ISBN number of the proceeding
1	Ku. Anita Udebhan Bansod	Revised Methods of Assessment and Accreditation for college	Role of ICT in Library Science		Revised Methods of Assessment and Accreditation for college	National	2018	
1	Dr.RakshitMadan Bagde	Shaswataanisarvsamaveshakjagtikikaran	Janatikikaran Aani Bhartiy Garibi	Shaswataanisarvsamaveshakjagtikikaran	Two day International conference on	International	2020	9.78939E+12

IQAC Coordinator
Late M.P. Art's college
Ganeshpur, Bhandara.

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

जावक क्र. : .... दिनांक : ....

2	Dr.RakshitMadan Bagde	Covid-19 Pandemic: Challenges, Opportunities & Solutions in Front of Higher Education	Covid 19 cha Bhartiy Arthvyavsthewar Parinam	Covid-19 Pandemic: Challenges, Opportunities & Solutions in Front of Higher Education	One Day e International conference	International	2021	2277-8071
3	Dr.RakshitMadan Bagde	Thought & Works of Dr.BabasahebAmbedkar	Dr.Ambedkar Aani Mukt Arthvyavstha	Thought & Works of Dr.BabasahebAmbedkar	One Day National Conference	National	2021	2278-9308

IQAC Coordinator
Late M.P. Art's college
Ganeshpur, Bhandara.

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

जावक क्र. : .... दिनांक : ....

Sl. No.	Title of the chapter	Name of the author	Department of the Teacher	Name of the journal	Year of publication	ISBN / ISSN number	Link
1	Bhandara Talukyatil Jalsinchanache Swarup va Upyog	Dr. P. D. Dongarwar	Geography	"Swatanra chya Amrut Mahostav"	Sep-22	ISBN-979-888815056-6	
2	Bhartiy Savidhana til Arthik Tartudi	Dr.Rakshit Madan Bagde	Economics	TUMBE Group of International Journal	2022	9.79889E+12	https://hcommons.org/deposits/item/hc:50091/
3	Dr. Ambedkaranchya Arthik Chintanavar Buddha Tatvadnyanacha Prabhav	Dr.Rakshit Madan Bagde	Economics	Lotus & Cobra Publication, Nagpur	2018	978-93-87250-25-3	http://surl.li/fibpp
4	Jagtikikaran Aani Dr. Ambedkaranche Shetivishayak Tatvdnyan	Dr.Rakshit Madan Bagde	Economics	Lotus & Cobra Publication, Nagpur	2019	978-93-87250-27-7	https://amzn.eu/d/55Js7Se

IQAC Coordinator
Late M.P. Art's college
Ganeshpur, Bhandara.

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

जनजागृती शिक्षण प्रसारक मंडळ तुमसर र. नं. ३७९५ (भं.) द्वारा संचालित

स्व. मन्सारामजी पडोळे कला महाविद्यालय, गणेशपूर

एम.एस.ई.बी. कॉम्प्लेक्स, राजीव गांधी चौक, भंडारा, तह.जि. भंडारा
फोन नं. : 07184-250798, मो. नं. : 9545495600
Website : www.mpcbhandara.org Email : mpdcollege.bhd@gmail.com

जावक क्र. : .... दिनांक : ....

5	Mukt Aarthik Dhoran Aani Dr. Ambedkaranche Tatvdnyan	Dr.Rakshit Madan Bagde	Economics	Lotus & Cobra Publication, Nagpur	2019	978-93-87250-26-0	https://amzn.eu/d/iFgFUrr
6	Gramin Arthvyavstha Aani Samajik Badal	Dr.Rakshit Madan Bagde	Economics	Notion Press Media Chenna, Tamil Nadu	2021	9.79889E+12	https://amzn.eu/d/6uboa4p
7	Gautam Buddhache Aarthik Vichar	Dr.Rakshit Madan Bagde	Economics Economics	Pencil, One Point Six Tech. Pvt.Ltd. Wadal (E), Mumbai 400037	2022	9.78936E+12	https://amzn.eu/d/6iwvh93
8	Economic Thoughts of the Tathagata Buddha	Dr.Rakshit Madan Bagde	Economics	Notion Press Media Chenna, Tamil Nadu	2022	9.79889E+12	https://amzn.eu/d/2JdSA0i

IQAC Coordinator
Late M.P. Art's college
Ganeshpur, Bhandara.

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

जनजागृती शिक्षण प्रसारक मंडळ तुमसर र. नं. ३७९५ (भं.) द्वारा संचालित

स्व. मन्सारामजी पडोळे कला महाविद्यालय, गणेशपूर

एम.एस.ई.बी. कॉम्प्लेक्स, राजीव गांधी चौक, भंडारा, तह.जि. भंडारा
फोन नं. : 07184-250798, मो. नं. : 9545495600
Website : www.mpcbhandara.org Email : mpdcollege.bhd@gmail.com

जावक क्र. : ....   दिनांक : ....

9	Swatantryacha Amrut Mahotsav	Dr.Rakshit Madan Bagde	Economics	Notion Press Media	2022	9.79889E+12	https://amzn.eu/d/exLnhIG
		Dr.ShilaNarwade	Economics				
10	Mahatma Gandhi-Vyakti Aani Vichar	Dr.Rakshit Madan Bagde	Economics	Notion Press Media	2022	9.79889E+12	https://amzn.eu/d/dr1thoJ
		Dr.KishorWasnik	Economics				
11	Bhartiysavidhan Aani Sarvsamaveshakta	Dr.Rakshit Madan Bagde	Economics	Notion Press Media	2022	9.79889E+12	https://amzn.eu/d/8mW3G4w
		Dr.KishorWasnik	Economics				

IQAC Coordinator
Late M.P. Art's college
Ganeshpur, Bhandara.

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

“स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव”

संपादक

डॉ. रक्षित मदन बागडे
सहायक प्राध्यापक, अर्थशास्त्र विभाग
स्व.मन्सारामजी पडोळे कला महाविद्यालय,गणेशपुर भंडारा.

सहसंपादक

डॉ. शीला उपकार नरवाडे
सहायक प्राध्यापक, इंग्रजी विभाग प्रमुख
चिंतामणी महाविद्यालय, पोंभुर्णा जि. चंद्रपुर

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

Swatantryacha Amrut Mahotsav

प्रथम आवृत्ती – सप्टेंबर 2022

घोषणा –

"या ग्रंथातील प्रकाशित सर्व लेखांच्या विषयवस्तुशी अथवा लेखकांच्या मतांशी संपादक आणि सल्लागार मंडळ सहमत असेलच असे नाही. प्रकाशीत लेख हे सबंधित लेखकांची स्वतः कृती असुन त्या अनुषंगाने कोणताही वाद निर्माण झाल्यास त्यास सबंधित लेखांचे लेखकच सर्वस्वी जबाबदार असतील."

सल्लागार मंडळ –

डॉ. विजय बन्सोड, नागपुर

प्रा. रवी मनोहर, मुंबई

डॉ. अनिल बन्सोड, वाशिम

प्रा. गौतम धुळधुळे, नागपुर

प्रा. राहुल मेश्राम, भंडारा

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

अनुक्रमणिका

अनु. क्र.	लेखक आणि लेख	पान क्र.
1	भारतातील दारिद्र्याचे स्वरूप व कारणमिमांसा. – डॉ. हरिष एम. बावनगडे	5-10
2	टोमॅटो निर्यातीतुन परकीय चलन निर्मीती . – प्रा. डॉ . साहेबराव दौलत निकम	11-22
3	Green Energy an alternative to the solar energy: A Conversion of MassHuman work with hydraulic power to generate Electricity. -Dr R. S. Manohar	23-27
4	An Educational Discourse in British India and Social Revolution. -Prof. Milind Narnaware	28-37
5	शेतकरी आणि शासन यांच्या संयुक्त प्रयत्नातून स्वातंत्र्योत्तर कालखंडातील शेती विकास. –प्रा. डॉ. कृष्णा शंकर शहाणे	38-43
6	DEMOCRACY OF INDIA A GIFT FROM CONSTITUTION OF INDIA TO IT'S CITIZENS - Prof. Dr. Rajesh M. Bansod	44-48
7	भारतीय स्वातंत्र्य अमृत महोत्सव वर्षाच्या अनुषंगाने , स्वातंत्र्य लढ्यातील महात्मा गांधीजींचे योगदान. – डॉ .दिगंबर बिरादार	49-55
8	भंडारा तालुक्यातील जलसींचनाचे स्वरुप व उपयोग. –डॉ. पतीराम दुधराम डोंगरवार	56-59

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

भंडारा तालुक्यातील जलसींचनाचे स्वरुप व उपयोग

डॉ. पतीराम दुधराम डोंगरवार
प्रभारी प्राचार्य व भुगोल विभाग प्रमुख
स्व. मन्सारामजी पडोळे कला महाविद्यालय, गणेशपुर भंडारा

प्रस्तावणा–

शेती उत्पादन वाढविण्यासाठी जलसिंचनाची मुख्य भूमिका असते. जलसिंचन म्हणजे पीकांच्या वाढीसाठी जमिनीला कृत्रिम रितीने केलेला पाणीपुरवठा होय. काशिनाथ सिंह (2004),“ जलसिंचन म्हणजे पीकांच्या व गवताच्या वाढीसाठी मानवी समाजाने केलेला पाण्याचा वापर होय“ जागतीक पुरातत्व विभागाच्या सर्वेक्षणानुसार, 6 व्या शतकात मेसोपोटेमिया व इजिप्त सर्वप्रथम जलसिंचनाचा वापर करण्यात आला. तसेच इ.स. पूर्व 800 मध्ये प्राचिन प्रशिया मध्ये जलसिंचन पध्दती होती. तसेच इ.स. पूर्व 300 मध्ये प्राचिन श्रीलंका मध्ये जगातील सर्वात मोठी समन्वयीत जलसिंचन पध्दती होती. तसेच इ.स. पूर्व 250 मध्ये चीन मध्ये झेचवान भागात शेतीचा मोठा भाग जलसिंचीत होता. कोरियाने इ.स. 1441 मध्ये जगातील पहिला वाटर गेज या मापकाचा वापर केला पाण्याचे योग्य व्यवस्थापणासाठी पाण्याचे मोजमाप सुरु केले.

भारतात जलसिंचनाचा इतिहास अतिशय प्राचिन आहे. वेद, प्राचिन भारतीय लेखक व पुराणे इ. व्दारे विहिरी, नहरे, तलाव, सरोवरे ची विस्तृत माहीती प्राप्त होते. दक्षिण भारतात विजयनगरचे साम्राज्य जलसिंचनामुळेच नावारुपाला आले होते. तसेच बाबरनामा मध्ये भारतातील प्रचलीत जलसिंचन पण्दतीची चर्चा करण्यात आले आहे. महाराष्ट्रात तलावांच्या मार्फत मोठया प्रमाण्यात जलसिंचन करण्याची प्राचिन पध्दती होती. भंडारा जिल्हा प्राचीन काळापासूनच तलावांसाठी प्रसिध्द आहे.

भंडारा तालुक्यात पश्चिम भागात जलसिंचनाची उच्च आवश्यक्ता आहे. तर पूर्व भागात मध्यम आवश्यक्ता आहे. दक्षिण व उत्तर भागात जलसिंचनाची कमी आवश्यक्ता आहे. भंडारा तालुक्यात 1991 वर्षी विहीरीव्दारे 2758.68 हे., कुपनलिका व्दारे 548.00 हे. लघुप्रकल्पाव्दारे 1479.00 हे., मध्यम प्रकल्पाव्दारे 2509 हे. आणि मोठया प्रकल्पाव्दारे 3920 हेक्टर क्षेत्र जलसिंत होते. पुढील 20 वर्षात 2011 वर्षी विहीरीव्दारे

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

तीचे प्रमाण 1999.99 कि.ग्रम/प्रती हेक्टर आहे. तर सर्वात कमी उत्पादकता धारगाव मंडळात असून माण 799.99 कि.ग्रम/प्रती हेक्टर आहे. 2011 वर्षी सर्वात जास्त उत्पादकता खमारी मंडळात असून माण 2200 कि.ग्रम/प्रती हेक्टर आहे. तर सर्वात कमी उत्पादकता शहापूर व बेला मंडळात असून माण 1800 कि.ग्रम/प्रती हेक्टर आहे.

संपूर्ण तालुक्यात सर्वात उत्पादन तृणणान्याचे आहे. 1991 एकूण उत्पादणात तृणधान्याचे प्रमाण 89-93 असून 2011 वर्षी ते 87.81 टक्के वर आले. म्हणजे अल्पशः घट झाली. याचे मुख्य कारण याच्या प्रमाणत अल्पशः प्रमाणत वाढ झाली. 1991 वर्षी 6.33 टक्के क्षेत्रात कडधान्ये असून 2011 वर्षी 38 टक्के वर गेले. तर गळीत पीकामध्ये घट झाली. गळीत पीके 1.27 टक्के वरुन 1.24 टक्के वर ही घट अतिशय अल्प आहे.

2011 वर्षी विहीरीव्दारे 7139.80 हे., कुपनलिका व्दारे 3500 हे. लघुप्रकल्पाव्दारे 4703.38 हे., प्रकल्पाव्दारे 11412 हे. आणि मोठया प्रकल्पाव्दारे 9081 हेक्टर क्षेत्र जलसिंत होते. 1991 वर्षी ात सरासरी प्रती साधन ओलीताखालील क्षेत्र 719.74 हेक्टर होते त्यात वाढ होउन 2011 वर्षी ते 97 हेक्टर वर गेले. तालुक्यात अनेक सिंचन पध्दती प्रचलीत आहेत. 1991 वर्षी एकूण पीकाखालील ी 32868.98 हे. क्षेत्रात सुधारीत बी.-बीयांनांचा वापर करण्यात आला. 2011 वर्षी एकूण पीकाखालील ी 34080.96 हे. क्षेत्रात सुधारीत बी.-बीयांनांचा वापर करण्यात आला.

ा व आर्थिक समालोचन भंडारा जिल्हा 1981-2011
तीय जनगणना पुस्तिका
सील कार्यालय आदर्श तक्ता
जसबीर सिह - आधुनिक भारत का कृषी भूगोल
ीन मुंढे - भारताचा भूगोल
व पुराणिक- हवामान शास्त्र

****

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

REVISED METHODS OF ASSESSMENT AND ACCREDITATION FOR COLLEGES

Certificate

This is to certify that, Prof./ Dr./ Mr./ Mrs./ Miss. Anita U. Bansod

of Late. M.P. Arts College, Bhandara.

has Participated / Presented a paper / Chaired Session in the National Seminar on "Revised Methods of Assessment and Accreditation for Colleges" organized by Internal Quality Assurance Cell (IQAC), held on 24th February, 2018 at Bhawabhuti Mahavidyalaya, Amgaon, Dist - Gondia (M.S.) India.

He / She Presented Paper entitled : Role of ICT in Library Science

Mr. O.I. Thakur
Organizing Secretary
Bhawabhuti Mahavidyalaya
Amgaon

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Dr. S. M. Bhuskute
Principal / Chairman
Bhawabhuti Mahavidyalaya
Amgaon

The Role of Information Communication Technology (ICT) in Library And Information Science

Prof. Anita Bansod

Librarian

Late.M.P.Arts College ,

Bhandara.

Email-anitabansod80@gmail.com

Abstract

Library professionals need distinct information tools (Information Communication Technology) for daily routines tasks as well as for research and academic activities. The latest devices for information communication technology have resulted in the rapid circulation of knowledge and have transformed the information handling activities in research and academic libraries in India. Research and academic libraries, mostly associated with universities and research institutions as centers of library services,have enormously improved with the expeditious changes in information communication technology. The emergence of modern library advances in ICT has opened up new ways of accumulating,regulating and disseminating scientific and technical information.Research and academic libraries have already changed their routine tasks by using effective and efficient information communication technologies to intensify and integrate their electronic resources and services. Finally, librarians in research and academic libraries need to update their knowledge and expertise in information and communication technology (ICT) in order to successfully undertake their roles of being responsible for validating the library and information centers goal as a knowledge support network for society.

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Keywords : ICT, ICT Literacy, Digital Library, Subject gateways ,E-resources Online Database, Library networking.

Introduction:

Libraries must continuously improve themselves with up-to-date computer technologies for knowledge transmission and networks. To sustain efficient services, library professionals need to have knowledge and skills in ICT techniques and handling procedures. Thus, changes in the LIS curriculum are needed to keep in step with the latest technology and modern computer networking experiences. The LIS profession is a challenging and demanding profession in this current web environment. Professionals have modern digital technologies and their applicability to knowledge handling activities that have helped in distributing qualitative services to end users. To assist the information professionals should provide themselves with modern techniques which help in meeting user's needs in their knowledge centers. The prominent trend in ICT technologies and their application towards knowledge handling activities adds new technology to knowledge. Library science courses have a lot of opportunities to provide the information and capacity building required to compete in the present day information society. Globalization and broad based networks have opened up different career options to the LIS professionals. The old functions of LIS have changed with the improvements in ICT. Librarians are expected to be higher system thinkers with proficiency to work in digital and computer communication environments. The LIS career should expand these pursuits, after providing the important training necessary to secure positions upon graduation, and to advance the perspective and understanding to help graduates to be better managers in a global information community.

What is ICT?

The term ICT describes the use of computer based technology and the internet to make information and communications services available to wide a range of users. The term is used broadly to address a range of technologies, including telephones and emerging technology devices. Central to these is the internet, which provides the mechanism for transporting data in a

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Number of fomats including text, images, sound and video.

Access to the Web based resources :

E-Journals: Libraries have been expected to easily cope with the dual issues of ever increasing prices of the journals and space requirements for back issues. Nevertheless, libraries are required to maintain back issues of the journals, usually in bound form. E-Journals provide the librarians a remedy to these issues without remarkably changing the service levels. E-Journals can be approached via the Internet from any web. enabled personal computers. E-Books: The E-Book has been elucidated as a text corresponding to a book that is in electronic form to be unveiled on a computer screen. E-books can be read just like a paper book, using dedicated E-Book readers like Kindle, Kobo Touch, or others, or GemStar or other reader software on a computer screen after downloading it. Electronic Theses and Dissertations (ETD): Theses produced at universities are effective sources of knowledge for further research. A large number of universities have transformed their dissertations collection into electronic libraries and have made them available on the Internet for global access.

Digital Library Archives :

Libraries have been repositories of local information and owned publications like manuscripts, rare books, maps, photographs and paintings. Archives are also part of library system, particularly in research and development organizations. In other instances like university libraries, college libraries, and academic libraries, their publications such as thesis, research reports constitute the cognitive strength of the organization.

Subject Gateways :

Libraries' subject guides or have pathfinders are analytical assignments for librarians. Such guides are normally developed in consultation with the subject experts, who select the resources after careful assessment. One of the most useful ways to discover reliable resources in a particular subject discipline is to use subject-based Internet gateways and archives.

Use of ICT tools by libraries :

Now every library is undergoing a transformation from paper to

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

digital. It is essential for librarians in India to take part in this changing scenario. ICT has provided libraries with new technologies to advance their resources and services. The following ICT tools have been used for libraries, computers, printers, pen drive, DVD & CD ROMs, digital camera, web OPAC, modem, scanner, animation technology, e-mail, e-group, fax, internet, intranet, mobile phones and video conferencing. These are helping expand information literacy in the use of ICT among library professionals.

Impact of ICT on Librarians

Presently ICT has impact on different levels of librarians. Improvement in ICT and the extensive use of ICT result in electronic information sources and digital media collections and archives becoming the supreme form of knowledge storage and retrieval.ICT also sustains and makes new roles for librarians. ICT, with its significant knowledge sources and easy approach, ensures the benefits that users will demand.It also increases and elucidates the librarian's demand for library development. It is effective source for information centers.

Emerging ICT Technologies for Library Services :

Global-level information retrieval is fast and in recent years, increasingly more user friendly for library end users. The following ICT technologies have been used by many of the research and development libraries in India:

- Approach by touch – Disseminate library services.
- Cellular Technology
- IOS Technology
- Smart card Technology
- Talking Computer Library – Robot
- Social Networking
- RFID and Smart card
- CDROM Searching
- Online Networking
- Photostat
- Online Information services
- News Clipping Scanning Services

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

. Online –Reservation Services

. Database Searching Services

. Audio Visual Services

. Internet Access

. E-Query Services

. E-Journals

. E-Books

. E-Lists

. Barcode technology

. Printing Technology

. Web Rings

. FAQs

. Digital Archives

. Bulletin Boards

. Web Exhibitions

. Virtual Help Desks

Use of ICT tools to provide and disseminate knowledge has been slowly adopted in a great number of libraries. This may be due to different issues such as inadequate ICT facility or funds and management reasons. Libraries should aggressively invest in ICT technologies, applications and soft training skills in librarians. All the above ICT services are needed for the today libraries.

References :

Lancaster, E W & Sandore, B. (2001) Technology and management in library and information services. London, Library Association.24-28 pp

Manir, A. K. (2011). ICT competency framework for LIS schools in Nigeria: The need for model curriculum. International Journal of Library Information Science 3(4), 68-80

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Arora, J. & Mujoo-Munshi, U. (2000). Accepting the challenge of information technology: Reinventing the library & information science profession in the new millennium.
In Proceedings, SIS Conference.11-24 pp.

Mahapatra, G. (2006). LIS education in India: Emerging paradigms, challenges and propositions in the digital era. In Proceedings, Asia- Pacific Conference on Library & Information Education & Practice, Singapore, 3-6 April, 2006. 1-15 pp.

Ranganathan, S.R. (1960) Report of the Library Committee of the University Grants Commission. New Delhi: UGC 112-124 pp

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

DOI PREFIX 10.22183
JOURNAL DOI 10.22183/RN
SIF 7.399

RESEARCH NEBULA
An International Refereed, Peer Reviewed & Indexed Quarterly Journal in Arts, Commerce, Education & Social Sciences

ISSN 2277-8071

One Day International E – Conference On
Covid-19 Pandemic: Challenges, Opportunities & Solutions in Front of Higher Education
on 21st August, 2021 @
S.K. College Akola, AS College Kurha, S.K. Maha Dahihanda & PEFI, New Delhi.

डॉ. रक्षित एम. बागडे

सहाय्यक प्राध्यापक, स्व. मन्सारामजी पडोळे कला महाविद्यालय, गणेशपूर भंडारा
rakshitbagde@gmail.com

कोविड 19 चा भारतीय अर्थव्यवस्थेवर परिणाम

ABSTRACT

भारतीय अर्थव्यवस्था आपल्या उर्जितावस्थेत असताना, तसेच सण 2014 पासून निरंतर कमी होता चाललेला विकास दर यात ताळमेळ घालत असताना त्यात 2020 वर्षाच्या सुरवातीलाच Covid 19 ची झड अर्थव्यवस्थेला पोहचली असल्याचे चित्र आज आपल्या समोर दिसते आहे. चीन या देशातून सुरु झालेला कोरोना हा संसर्ग जन्य आजार आज संपूर्ण जगभर आणि भारत भर पसरत चालला आहे. या आजाराने आजवर जगभर 41,94,728 च्या वर मनुष्यबडी घेतलेला आहे. आणि त्यात निरंतर वाढ होत असल्याचे आपणास दिसते आहे. विकसित तसेच विकसनशीलन देश याच्या प्रभावातून सुटलेले नाहीत. या Covid 19 चा परिणाम हा मानवाच्या अस्तित्वावर प्रश्न चिन्ह निर्माण करणारा ठरत आहे. प्रश्न निर्माण होतो आहे तो जगण्याचा आणि जिवंत राहण्यासाठीची साधने टिकविण्याचा. आजपर्यंतच्या विकासाला Covid 19 मुळे खिड लागत चालली आहे. केलेला विकास कसा टिकवायचा याची नव्याने उपाययोजना यातून निर्माण केल्या जाईल पण तोवर पोहचलेली झड भरून काढणे कठीण आणि श्रमाचे काम ठरणार आहे. भारताने स्वीकारलेल्या लॉक डाउन चा परिणाम हा पूर्ण अर्थव्यवस्थेवर पडलेला आहे. यातच जागतिक पातडीवरील अनेक संस्थांनी भारताचा विकास दर 0% राहण्याचे संकेत दिलेले आहेत.संबंधित संशोधन लेखातून कोरोना मुळे भारतीय अर्थव्यवस्थेवर कोणते परिणाम झाले त्याचा अध्ययन करण्यात येऊन त्यातून काही उपाययोजना सुचविण्यावर भर राहणार आहे.

की शब्द *- Covid 19, भारतीय अर्थव्यवस्था*

संशोधन साहित्याचा आढावा -

सुनील कुमार (2020) - Impact of coronavirus (COVID-19) on Indian economy या आपल्या संशोधनपर लेखातून भारतीय रसायन उद्योग, ऑटो उद्योग, इलेक्टोनिक उद्योग, विदेशी व्यापार आणि कुक्कुट पालन यावरील झालेल्या परिणामाची चर्चा करतात. यात देश पातडीवर 70% उद्योग प्रभावित झालेला आल्याचे आपल्या निष्कर्षात सांगतात.

ह्यूगो इरके, रफिए हयात आणि कान जी (2020) - Coronavirus: The Economic Impact of COVID-19 on India या आपल्या संशोधनपर लेखातून सांगतात कि संसर्गामुडे भारतीय अर्थव्यवस्था होरपडत चालली असून यातून स्वास्थ सुविधांचा असलेला तुटवडा हा मोठा प्रश्न निर्माण होत आहे. जगाच्या पातडीवर भारताचा GDP कमी होत चाललेला असल्याने त्यातूनही अनेक समस्या निर्माण होणार आहेत.

भारतीय अर्थव्यवस्था हि मुख्यतः कृषी, उद्योग आणि व्यापार, सेवा या तीन क्षेत्रावर फार पूर्वी पासूनच विसंबून आहे. या तिन्ही क्षेत्रांत भारतात विकास करण्याची क्षमता असल्याने रोजगार आणि उत्पन्न निर्माण करण्याची जबाबदारी याच क्षेत्रावर येते. सध्या हे तिन्ही क्षेत्र Covid 19 च्या प्रभावाखाली आलेले आहेत.

कृषी वर परिणाम -

Covid 19 आणि देशव्यापी लॉकडाउनमुडे देशभरातील कृषी क्षेत्र संकटात सापडला आहे. यातच वाहतूक सुविधा बंद झाल्याने संकट आणखीनच वाढलेले आहे. देशव्यापी पुरवठा हा खोडम्बला आहे. सुरु असलेल्या रब्बी हंगामात गहू, डाळी, चना, भाज्या यांच्या वाहतुकीचा प्रश्न निर्माण झाला. यातच हॉटेल आणि खानावडी बंद झाल्याने भाजी उत्पादन प्रभावित झाला. यालाच जोड म्हणून असलेला कुक्कुट पालन हे चुकीच्या अपप्रचारमुडे प्रभावित झाले.

या कालावधीत शेतकरी वर्गाचे उत्पन्न प्रभावित झाले असल्याने शासकीय पातडीवर PM किसान योजनेतून शेतकऱ्यांच्या खात्यात 2000 रुपये मदतीच्या स्वरूपात

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

DOI PREFIX 10.22183
JOURNAL DOI 10.22183/RN
SIF 7.399

RESEARCH NEBULA
An International Refereed, Peer Reviewed & Indexed Quarterly
Journal in Arts, Commerce, Education & Social Sciences

ISSN 2277-8071

टाकण्यात आलेत. शेतमजुरांना काम उपलब्ध नसल्याने त्याची नुकसान भरपाई चा कोणताच प्रयत्न शासकीय पातडीवर करण्यात आला नाही. देशपातडीवर बंद असल्याने चहा उत्पादनाची निर्यात 8% ने कमी झाली आहे. देशाच्या ग्रामीण भागात दुसऱ्या लाटेत तीव्र आणि जास्त प्रभाव हा लॉकडाऊन मुळे दिसू लागला आहे. लॉकडाऊनमुळे एपीएमसी मंडळे बंद करण्यात आल्या आहेत किंवा त्यांनी स्वेच्छेने अशी पावले उचलली आहेत. विशेषत: पीक कापणीच्या हंगामात गुजरात, राजस्थान आणि महाराष्ट्रातील एपीएमसी बाजारपेठा बंद ठेवण्यात आल्या. येणाऱ्या अनागोंदीसाठी शेतकरी तयार नव्हते. अजूनही बाजारपेठ पूर्णपणे उघडलेली नसल्याने शेतात पिके सडत आहेत. बाजारपेठा बंद पडल्यामुळे भाजी विक्रेते, प्रक्रिया उद्योगांनाही मोठा फटका बसला आहे. कृषी उत्पन्न वाढीच्या आकडेवारीमध्ये प्रथम आणि द्वितीय लाटेचा विरोधाभासी प्रभाव आपल्याला दिसतो. नोव्हेंबर 2020 ते मार्च 2020 या कालावधीत कृषी क्षेत्राची सरासरी उत्पन्नवाढ एप्रिल ते ऑगस्ट 2020 (पहिली लाट) मधील 8.5 टक्क्यांवरून घटून 2.9 टक्के (व्दितीय लाट) झाली आहे.

उद्योग क्षेत्रावरील परिणाम -

देशव्यापी बंद हा देशातील उद्योग धंद्यांसाठी प्रतिकूल ठरला आहे. यात दुहेरी समस्या निर्माण झाली ती म्हणजे उत्पादन बंद पडले आणि यातून मोठया प्रमाणात बेरोजगारी निर्माण झाली. जीडीपीच्या जवळपास 20% वाटा हा उद्योग क्षेत्राचा आहे. त्यापैकी 50% वाहन उद्योगाद्वारे योगदान दिले आहे. लॉकडाउनच्या अगोदरही ऑटो उद्योगाची स्थिती चांगली नव्हती, विक्री 1% टक्क्यांपेक्षा कमी आणि उत्पादन 5 ते 10% किंवा त्याहून अधिक कमी होते. असंघटित उद्योगात, परिस्थिती अधिकच वाईट होती, कारण या अनिश्चिततेचा परिणाम कमी नफा देणाऱ्या लहान संघटनांवर झाला आहे.

पूर्ण लॉकडाऊन अंतर्गत देशातील 53% व्यवसायांवर लक्षणीय परिणाम होण्याचा अंदाज वर्तविण्यात आला होता. 2020 मध्ये भारतीय ऑटो मॅन्युफॅक्चरिंगमध्ये 8-10 टक्क्यांची घट होण्याची शक्यता आहे. तथापि बॅटरी पुरवठा साखळीमध्ये चीनचे वर्चस्व कायम आहे कारण बॅटरी उत्पादन क्षमतेच्या जवळजवळ तीन चतुर्थांश भाग आहे.

भारत जगात औषध निर्मितीसाठी अव्वल देशांपैकी एक देश असला तरी देशांतर्गत फार्मा उद्योग मोठ्या प्रमाणात औषधांच्या आयातीवर अवलंबून असतो. सन 2019 मध्ये भारताने अंदाजे 24,900 कोटी रुपयांची मोठ्या प्रमाणात औषधे आयात केली, जी एकूण देशांतर्गत वापराच्या अंदाजे 40% आहे. चीनकडून भारताच्या API आयातीच्या किंमतीच्या सरासरी 70% आयात केल्यामुळे आयातदारांना पुरवठा खंडित आणि अनपेक्षित होऊन किंमतीच्या हालचालींचा धोका निर्माण झाला आहे. बऱ्याच गंभीर अँटीबायोटिक्स आणि अँटिपायरेटिसिस साठी चीनकडून आयात होण्यावर भारत 100 % अवलंबून आहे.

भारतातील स्थानिक डायस्टफ युनिट्स चीनमधून रसायने आणि मध्यवर्ती घटकांसह कच्च्या मालाच्या आयातीवर जास्त अवलंबून असतात. चीनकडून उशीरा झालेली वहन आणि कच्च्या मालाच्या किंमतीतील वाढ यामुळे विशेषत: गुजरातमध्ये डाईज आणि डायस्टफ उद्योगावर परिणाम होत आहे. कच्च्या मालाचा पुरवठा खंडित झाल्यामुळे सुमारे 20% उत्पादनावर परिणाम झाला आहे.

सेवा क्षेत्रावरील परिणाम -

सेवा क्षेत्र, आर्थिक वाढ आणि नोकरीसाठी जीवन वाहिनी आहे. मार्च मध्ये हा क्षेत्र संकुचित झाल्यामुळे नवीन व्यवसाय आणि निर्यातीची मागणी झपाट्याने कमी झाली आहे, असे एका खासगी सर्वेक्षणातून समोर आले आहे. प्रधानमंत्री यांनी भारतातील 1.3 अब्ज लोकांना घरात राहण्याचे आणि 25 मार्चपासून 21 दिवस अनिवार्य वस्तूंची विक्री करणारी दुकाने व व्यवसाय बंद करण्याचे आदेश दिले त्यामुडे एप्रिलची मंदी आणखी तीव्र होण्याची शक्यता आहे. IHS मार्केट चे अर्थशास्त्रज्ञ जो हेस यांनी प्रसिद्धीपत्रकात म्हटले आहे की, "2019 मध्ये आतापर्यंतची मजबूत वाढीची गती मार्चमध्ये थांबली होती कारण मागणीची परिस्थिती बिघडली होती, विशेषत: परदेशात, यामुळे व्यवसायातील क्रियाकलाप कमी झाला."

गेल्या आठवड्यात झालेल्या एका सर्वेक्षणात कंत्राटी सेवा क्षेत्रासह एकत्रित PMI ड्रॅगला मागील महिन्यात 50.6 च्या पाच महिन्यांच्या नीचांकावर आणले गेले. मार्चच्या तुलनेत सर्विसेसची मागणी 48.5 पर्यंत खाली आली असून निर्देशांक 25 महिन्यांच्या नीचांकी आहे. लॉकडाऊनमुळे छोटे उद्योगांकडून मोठ्या प्रमाणात नोकरी कमी केल्या जात असल्याने सरकारवर आधीपासूनच दबाव आहे.

एप्रिल - जून 2020 कालावधीत Covid 19 चा प्रभाव (अंदाजित)

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

DOI PREFIX 10.22183
JOURNAL DOI 10.22183/RN
SIF 7.399

RESEARCH NEBULA
An International Refereed, Peer Reviewed & Indexed Quarterly
Journal in Arts, Commerce, Education & Social Sciences

ISSN 2277-8071

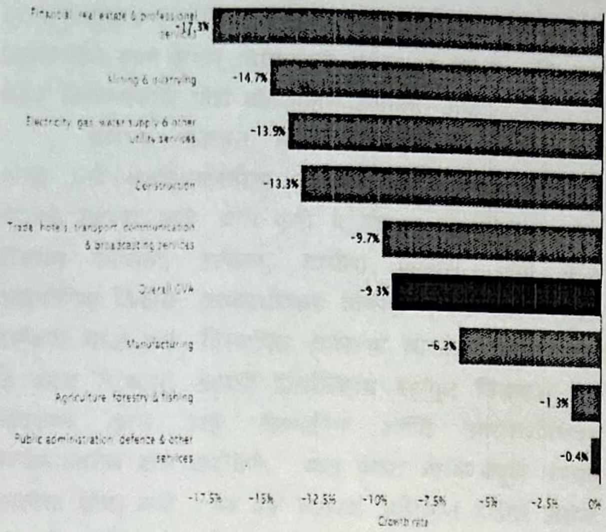

स्रोत - statista 2020

भारतात 2019-20 Corona या साथीच्या प्रसारामुडे अर्थव्यवस्था मुख्यत्वे विस्कळीत झाली आहे. भारताच्या आर्थिक उदारीकरणानंतरच्या तीन दशकांतील सर्वात कमी आकडेवारीनुसार जागतिक बँक आणि पत रेटिंग एजन्सीने सन 2021 च्या आर्थिक वर्षातील भारताची वाढ कमी केली आहे . भारत सरकारचे माजी मुख्य आर्थिक सल्लागार यांनी असे म्हटले आहे की, वितीय वर्ष 21 मध्ये भारताने नकारात्मक वाढीसाठी तयारी करावी. एका महिन्याच्या आत बेरोजगारी 1 मार्च रोजी 7.7% वरून 1 एप्रिल रोजी 26% पर्यंत वाढली. लॉकडाऊन दरम्यान, अंदाजे 1 कोटी लोकांनी रोजगार गमावला आहे. देशभरातील 45% पेक्षा जास्त कुटुंबांनी मागील वर्षाच्या तुलनेत या वर्षी उत्पन्नामध्ये घट नोंदविली आहे.

जागतिक स्तरावर Edelman Trust Barometer च्या सर्वेक्षणानुसार 13,200+ लोकांपैकी 67% लोक असे मत व्यक्त करतात की "अर्थव्यवस्था अधिक हळूहळू सुधारेल याचा अर्थ असला तरी सरकारची सर्वोच्च प्राथमिकता जास्तीत जास्त लोकांचे जीवन वाचवणे असले पाहिजे", म्हणजेच जीवन जगण्यापूर्वी, जगायला हवे. भारतासाठी, सर्वेक्षणात 64% ते 36% असे प्रमाण दर्शविले गेले होते, जिथे जास्तीत जास्त लोकांचे प्राण वाचवणे हे प्राधान्य असल्याचे 64% लोक सहमत होते आणि 36% लोक सहमत होते की नोकरी वाचवणे आणि अर्थव्यवस्था पुन्हा सुरु करणे ही महत्वाचे आहे. भारतात आजीविका विरुद्ध उदरनिर्वाहाची चर्चादेखील रंगली, सरकारने प्रथम जाहीर केले की प्राथमिकते पेक्षा जीवनाला प्राधान्य दिले जाईल, ज्यात नंतर जीवन आणि आजीविका यांना समान महत्त्व देण्यात आले. मे च्या मध्यापर्यंत केंद्र सरकार आर्थिक क्रियाकलाप पुन्हा सुरू करण्यास उत्सुक होते, तर राज्यांच्या मुख्यमंत्र्यांची संमिश्र प्रतिक्रिया होती.

प्रधानमंत्री यांनी 24 मार्च रोजी भारताच्या पहिल्या 21 दिवसांच्या लॉकडाऊनची घोषणा केली. देशाला या संबोधना दरम्यान ते म्हणाले, " जान है तो जहान है " 11 एप्रिल रोजी राज्यांच्या मुख्यमंत्र्यांसमवेत झालेल्या बैठकीत "जान भी जहान भी" 12 मे रोजी प्रधानमंत्री यांनी देशाला संबोधित करताना सांगितले की कोरोनाव्हायरस संकटाला संधी म्हणून पाहिले जावे आणि देशांतर्गत उत्पादनांवर भर द्यावा. "आर्थिक स्वावलंबन" आणि "आत्मनिर्भर भारत" अभियानाच्या घोषणा दिल्या. दुसऱ्या दिवशी अर्थमंत्र्यांनी प्रधानमंत्र्याच्या दृष्टीकोनाचा तपशील घालणे सुरू केले जे पुढील काही दिवस चालू राहिले. त्यावर अर्थमंत्र्यांनी नमूद केले की "स्वावलंबी भारत याचा अर्थ उर्वरित जगापासून दुर राहने असा होत नाही"

भारतात 53% व्यवसायांनी कोविड 19 च्या कारणास्तव बंद पडलेल्या शटडाऊनचा काही प्रमाणात परिणाम निर्दिष्ट केला आहे . हॉटेल आणि एअरलाइन्ससारखे विविध व्यवसाय पगार कापून कर्मचाऱ्यांना सोडत आहेत. "सेंटर फॉर मॉनिटरिंग इंडियन इकॉनॉमी" च्या म्हणण्यानुसार 14 कोटी भारतीय लॉकडाऊनमध्ये रोजगार गमावून बसलेत. 4 एप्रिल रोजी रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडियाचे माजी अध्यक्ष रघुराम राजन म्हणाले की, 'भारतातील कोरोनाव्हायरस सर्व देशभर स्वातंत्र्यानंतरची सर्वात मोठी आपत्कालीन परिस्थिती असू शकते.' भारत सरकारचे माजी मुख्य आर्थिक सल्लागार यांनी असे म्हटले आहे की, वितीय वर्ष 2021 मध्ये भारताने नकारात्मक वाढीसाठी तयार राहावे आणि आर्थिक नुकसान दूर करण्यासाठी भारताला 720 लाख कोटी रुपये प्रोत्साहन आवश्यक असेल. यातच 12 मे ला प्रधानमंत्री यांनी एकूण 20 लाख कोटी रुपये आर्थिक पॅकेज ची घोषणा केली. केलेली तरतूद फार अल्प असल्याने त्याचा जास्त काही परिणाम झालेल्या नुकसानीला भरून काढण्यास पुरेसा ठरेल असे वाटत नाही.

देशाच्या मागील 2.9 ट्रिलियन डॉलरच्या सकल राष्ट्रीय उत्पादनाच्या आधारे विचार केला तर, (संपूर्ण लॉकडाऊन, त्यात जीवनावश्यक वस्तूंच्या समावेशासह) दिवसाला अंदाजे सकल राष्ट्रीय उत्पादनाच्या 8 अब्ज डॉलरचे नुकसान होण्याची शक्यता आहे. Corona महासंकट आणि टाळेबंदी गृहीत धरले तर, सकल राष्ट्रीय उत्पादनाचे अंदाजे 240 अब्ज डॉलरचे नुकसान होण्याची शक्यता आहे.

या संकटाने अर्थव्यवस्थेचा आधारच अस्ताव्यस्त करून टाकले आहे. म्हणून त्याची बांधणी किंवा पुनर्बांधणी करण्यासाठी दीर्घ कालावधी लागण्याची शक्यता आहे. हे चित्र चीनमध्ये पाहायला मिळत आहे. तेथे कामगारांची संख्या रोडावली आहे. हा आजार पुन्हा बळावू नये तसेच त्याची पुनरावृत्ती होऊ नये याकरिता देशपातळीवर सर्वतोपरी खबरदारी घेतली जात आहे. परत येणाऱ्या कामगारांची कसून वैद्यकीय तपासणी प्रत्येक ठिकाणी केली जात आहे. ज्या प्रमाणे अमेरिकेत अर्थतज्ज्ञ किंवा

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

DOI PREFIX 10.22183
JOURNAL DOI 10.22183/RN
SIF 7.399

RESEARCH NEBULA
An International Refereed, Peer Reviewed & Indexed Quarterly Journal in Arts, Commerce, Education & Social Sciences

ISSN 2277-8071

गुंतवणुकदारांना अपेक्षित आहे, त्याप्रमाणे भारताकडून जलदगतीने हानी भरून निघण्याची अपेक्षा न ठेवता, हि हानी भरून निघण्यासाठी थोडी वाट पाहणे अपेक्षित आहे.

येणाऱ्या काळात भारताला आपल्या अर्थव्यवस्थेची योग्य घडी बसविण्याकरिता मूलभूत अश्या सुधारणा करणे गरजेचे राहणार आहे. यात कृषी व त्यावर आधारित उद्योग, रोजगार निर्मिती, उत्पन्न, ग्रामीण विकास, कृषी कर्ज, औदयोगिक विकास, आधारसंरचना विकास याकडे जास्त लक्ष्य देण्याची गरज आहे. विस्थपित झालेल्या लोकांना रोजगार देणे हि आता सरकारने आपली प्राथमिकता म्हणून विचारात घेणे आवश्यक झाले आहे. वैद्यकीय आणि आरोग्यविषयक कार्यक्रमावरील खर्च वाढविणे, यात फक्त नाविन्यपूर्ण उपचार (लसीचा शोध) नव्हे, तर एक व्यापक अभियान देखील असेल. यामध्ये कोरोना चाचणी केंद्रांची क्षमता तसेच गुणवत्तेत वाढ करून कोरोना बाधित व्यक्तींना शोधून त्यांच्यावर तातडीने उपचार करावेत. यामुळे खरोखरच आत्मविश्वास वाढू शकेल. एकूणच आता आर्थिक सामाजिक सुधारणेच्या एका नव्या अध्यायाला सुरुवात होणे गरजेचे असून, ज्यात संबंधित संपूर्ण समाजाचे हित जपणे आवश्यक आहे.

संदर्भ -

1. FICCI (2020) Impact-of-COVID-19-on-Indian-Economy March 20
2. Hugo Erken, Raphie Hayat and Kan Ji (2020) Coronavirus: The Economic Impact of COVID-19 on India published on Bloomberg/Quint, March 13 jagranjosh.com
3. Maryla Maliszewska Aaditya Mattoo Dominique van der Mensbrugghe (2020) The Potential Impact of COVID economist & Macroeconomics, Trade and Investment Global Practice April
4. Sunil Kumar (2020) GDP and Trade East Asia and the Pacific Region Office of the Chief Impact of coronavirus (COVID-19) on Indian economy AGRICULTURE & FOOD: e-Newsletter Volume 2 – Issue 4 – April 2020 ISSN: 2581-8317
5. https://www.orfonline.org/marathi/covid-19-and-the-likely-economic-impact-64743/
6. wikipedia.org
7. researchgate.net

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

(SJIF) Impact Factor-7.675

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

September-2021

ISSUE No- (CCCXVIII) 318 (D)

Thoughts and Works of Dr. Babasaheb Ambedkar

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor

Dr. Pramod S. Meshram
I/c Principal,
Shri M. H. K. College of
Arts & Comm. Pachal

The Journal is indexed in:

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
Cosmos Impact Factor (CIF)
International Impact Factor Services (IIFS)

Aadhar International Publication Amaravati

Website – www.aadharsocial.com **Email** – aadharsocial@gmail.com.

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Impact Factor – 7.675 ISSN – 2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refereed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

September-2021

ISSUE No- (CCCXVIII) 318

Thoughts and Works of Dr. Babasaheb Ambedkar

Chief Editor
Prof. Virag.S.Gawande
Director
Aadhar Social Research &, Development Training Institute, Amravati.

Editor
Dr. Pramod S. Meshram
I/c Principal,

Shri M. H. K. College of Arts & Comm. Pachal .

Aadhar International Publication

For Details Visit To : www.aadharsocial.com
© All rights reserved with the authors & publisher

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

ISSN : 2278-9308
September, 2021

INDEX D

No.	Title of the Paper / Authors' Name	Page No.
1	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची पत्रकारिता आणि सद्यस्थिती प्रा. डॉ. संतोष पां. बनसोड	1
2	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची सिध्दांतवादी सामाजिक चळवळ डॉ. प्रमोद एस. मेश्राम	7
3	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि दलित साहित्य डॉ.विकास शंकर पाटील	12
4	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या महापरिनिर्वाणानंतरचे 'प्रबुद्ध भारत' वानखडे अमरदीप शामराव	16
5	डॉ. बाबाहेब आंबेडकर: भारतीय लोकशाहीचे शिल्पकार प्रा. डॉ. राजेंद्रप्रसाद टी. पटले	21
6	डॉ. आंबेडकर आणि मुक्त अर्थव्यवस्था डॉ. रक्षित मदन बागडे	27
7	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक विचार : एक अध्ययन प्रा. रविकुमार हरीश जसमतिया / डॉ. राजेंद्रकुमार रामराव गव्हाळे	31
8	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांची पत्रकारिता आणि सामाजिक विचार रुपाली राजू सावे	35
9	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शेती, शेतमजूर व कामगार विषयक कार्य डॉ. रूपेश एम. मेश्राम	39
10	ुनिक भारतातील महिला सक्षमीकरणातील डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे योगदान डॉ. भैरगुंडे एस.एस	44
11	"डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी घडवून आणलेले सत्याग्रह" प्रा.तळणीकर एस.जी.	49
12	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे कृषिसंस्कृती विषयक विचार व कार्य प्रा.डॉ. संभाजी आण्णू शिंदे	52
13	कामगारांचे कैवारी : डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर प्रा.डॉ.सतीश मस्के	61
14	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे विविध क्षेत्रातील योगदान डॉ.सीमा राघू आवचर	64
15	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा शैक्षणिक दृष्टिकोन प्रा.डॉ. शिला कमलाकर स्वामी	68
16	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर व सामाजिक चळवळी डॉ.शिवाजी सोमला पवार	73

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

B.Aadhar' International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor -(SJIF) -7.675,Issue NO, 318 (CCCXVIII) D
ISSN : 2278-9308
September, 2021

डॉ. आंबेडकर आणि मुक्त अर्थव्यवस्था

डॉ. रक्षित मदन बागडे
सहायक प्राध्यापक,स्व. मन्सारामजी पडोळे कला महाविद्यालय, गणेशपुर, भंडारा ,rakshitbagde@gmail.com

आपल्या देशानं 27 जानेवारी 1950 रोजी लोकशाहीचा स्वीकार केला. बहुमताने लोकप्रतिनिधींना निवडून त्यांनी गठीत केलेली शासनप्रणाली हीच राजकीय लोकशाही होय. राजकीय लोकशाहीचा पाया जर सामाजिक लोकशाहीचा नसेल तर ती टिकूच शकणार नाही. गौतम बुद्धाचे तत्त्वज्ञान: स्वातंत्र्य, समता, बंधुत्व व न्याय ही मूल्य प्रदान करतात. या शिवाय संपूर्ण मानवाच्या विकासाकरिता या जगातून दु:ख व दैन्य नष्ट करण्याचा उपाय आर्य अश्टांगिक मार्गाच्या तत्त्वाचा आहे. म्हणून सामाजिक लोकशाही बुद्धाच्या समाजवादातून प्रस्थापित होऊ शकते. यावर डॉ. आंबेडकरांचा विश्वास होता.

मानवी जीवन सुखमय होण्यासाठी आणखी एका लोकशाहीची आवश्यकता असते. ती म्हणजे आर्थिक लोकशाही होय. राज्य समाजवादाच्या मार्गाने आर्थिक लोकशाही स्थापन करणे हा डॉ. आंबेडकरांचा मुख्य उद्देश होता. राज्य घटनेतच समाजवादाची तरतूद असावी असे डॉ. आंबेडकरांचे मत होते. 29 ऑगस्ट 1947 ला डॉ. आंबेडकरांची राज्यघटनेच्या मसुदा समितीचे अध्यक्ष म्हणून निवड झाली होती. ते त्यांनी घटना विरोधाने तरी देखील इतर सभासदाच्या विरोधामुळे राज्य समाजवादाचा अंतर्भाव करू शकले नाही.

भारतातील विषम जातीव्यवस्था जमीनदार वर्ग व उद्योगपती समताधिष्ठित अर्थव्यवस्था निर्माण होऊ देणार नाही याची डॉ. आंबेडकरांना जाणीव होती म्हणून घटना अंमलात आल्यावर दहा वर्षापेक्षा अधिक काळ राज्य समाजवादाच्या तरतुदी लागू करण्यास वेळ लागू नये अशी त्यांची भूमिका होती.

मुक्त आर्थिक धोरणाच्या माध्यमातून सरकारने अनेक निर्बंध स्वत:वरच ओढावून घेतले आहे. याची प्रचिती आपणास 1 जानेवारी 1995 रोजी आलेली आहे. जागतिक व्यापार संघटनेच्या माध्यमातून सरकारने अनेक कायद्यात फेरबदलही केलेले आहेत. त्यात –

1.आंतर्देशिय जलमार्ग प्राधिकार भारतीय अधिनियम –1985

2.भारतीय ट्रेड युनियन अधिनियम

3.बँक कंपनी अधिनियम –1970

4.भारतीय टेलिग्रॉफ अॅक्ट –1985

5.खाण आणि खनिज अधिनियम

6.आजारी व्यवसायिक कंपन्या

7.कर्मचारी प्राविडेंट फंड अधिनियम

8.हवाई कार्पोरेशन अधिनियम

या आणि अशा अनेक कायद्यातील बदलांमुळे भांडवलशाही व ब्राह्मणशाही मजबूत होणार आहे आणि ही बाब देशातील मागासवर्गियांना अतिशय घातक आहे.

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

1991पासून सरकारने निर्गुतवणुकीचे धोरण अवलंबिल्याने देशी, विदेशी भांडवलदारांचे व उद्योगांचे उत्पन्न वाढत आहे परंतु सर्वसामान्य लोकांचे आणि गरीब जनतेचे उत्पन्न कमी होत आहे. रोजच्या रोज त्यांची क्रयशक्ती कमी होत चालली आहे. त्यामुळेच सरकारी गोदामे धान्याने भरलेली असूनही ते धान्य विकत घेण्याची क्षमता नसल्याने भूखबळी वाढत आहे. ओरिसा व महाराष्ट्र (मेळघाट) येथील आदिवासींची मुले कुपोषणाने मरत आहेत.

सार्वजनिक उपक्रमांची विक्री होत आहे आणि जे काही उपक्रम शिल्लक आहेत त्यात अजूनही अनुसूचित जाती व जमातींच्या पदांचा बॅकलाग आहे.

मुक्त आर्थिक धोरणात सेवांचे खाजगीकरण होत असल्याने त्याचा आरोग्य सेवेवर विपरित परिणाम पडलेला आहे. विना श्रमातून गडगंज संपत्ती कमविणारे धनदांडग्यांच्या आरोग्यावर सरकार कोट्यवधी संपत्ती खर्च करीत आहे परंतु शासकीय रुग्णालयाची अवस्था इतकी खराब होत चालली आहे की तेथे डॉक्टर्स, नर्स, औषधी याचा तुटवडा निर्माण झाला आहे. त्यामुळे चांगले आरोग्य ही बाब मागासवर्गीयांना आता स्वप्नच ठरणार आहे. खाजगीकरणाने गरीब व मागासवर्गीयांचा सत्यानाश अटळ आहे.

सन 2002-03 च्या अर्थसंकल्पात 42,000 कामगारांना स्वेच्छा निवृत्तीच्या नावावर कमी करण्याचा संकल्प सरकारने मांडला होता. महाराष्ट्र सरकारने याच्याही पुढे जाऊन 2003 च्या अर्थसंकल्पात 29,828 कर्मचाऱ्यांना अतिरिक्त ठरविले. 34 वेगवेगळ्या विभागाचा आढावा घेऊन 60 हजाराच्या वर कर्मचाऱ्यांना अतिरिक्त म्हणून घोषित करण्यात आले. शासनाची कल्याणकारी राज्याची योजना राज्यघटनेने आखून दिलेली आहे. परंतु कार्यरत असलेले शासन भांडवलवादी व वर्णवर्चस्ववादी असल्यामुळे कर्मचारी विरोधी भूमिका घेत आहेत.

मुक्त आर्थिक धोरणात सरकारने नोकरभरती बंद केली आहे. सार्वजनिक उद्योग आणि सरकारी सेवांचे खाजगीकरण स्वीकारून नोकऱ्यांचे प्रमाण कमी केले आहे. दि. 7 एप्रिल 2001 च्या जी.आर. नुसार सेवा निवृत्ती, स्वेच्छा, निवृत्ती, राजीनामा किंवा मृत्यू यापैकी कोणत्याही घटनेमुळे रिक्त होणारी पदे शासनाच्या मान्यतेशिवाय भरण्यात येऊ नये. देशात लोक कल्याणसाठी व्यवसाय ही संकल्पना मागे पडून नफाखोरीसाठी व्यवसाय असाच प्रकार सुरू आहे.

देशातील शेतकऱ्यांचे तर हाल बेहाल आहेत. आजपर्यंत मुक्त आर्थिक धोरणाला कंटाळून देशातील लाखो शेतकऱ्यानी आत्महत्या केल्या आहेत. औद्योगिक वस्तू स्वस्त होत आहेत. त्याचा प्रत्यक्ष फायदा मोठ्या भांडवलदारांनाच होतो. परंतु शेतकरी मात्र हमी भावासाठीच लढतो आहे.

देशात 65 दशलक्ष टन धान्य पडून आहे. असे असतांनाही धान्याची आयात केली जात आहे. देशात दुधाचे उत्पादन इतके वाढले आहे की दररोज 20 हजार लिटर दूध समुद्रात फेकले जात आहे परंतु लाखो मुलामुलींना दूध मिळत नाही. भारतात निर्यातीवर सबसिडी दिली जात नाही परंतु आयातीवर मात्र सबसिडी दिली जाते. साखरेचे उत्पादनात देश प्रथम कमांकावर आहे. सध्या देशात45हजार टन साखर गोदामात पडून आहे असे असतांनाही बाहेरच्या देशातून साखर मुक्तपणे आयात केली जात आहे. द्राक्षांच्या उत्पादनात भारताचा दुसरा क्रमांक असूनही अमेरिकेतून द्राक्ष,

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

ISSN : 2278-9308
September, 2021

सफरचंद यायला लागली. गोव्यातील काजू जगप्रसिद्ध आहे परंतु ब्राझिलमधून स्वस्त काजूने भारतीय शेतीवर घाला घातला आहे.

राज्यघटनेतील मार्गदर्शक तत्वानुसार वय 6 ते 14 वर्षाखालील मुलांना मोफत शिक्षण मिळाले पाहिजे हे तत्व 52 वर्षानंतर मान्य करण्यात आले. स्पर्धेच युगात केवळ अक्षर ओळख पुरेशी ठरणार नाही. म्हणूनच इंग्रजी माध्यमाच्या शाळा खाजगी क्षेत्रात उदयास आल्या. ह्या इंग्रजी माध्यमाच्या शाळांची फी जास्त असल्यामुळे गरीबांच्या मुलांना इंग्रजी अक्षर ओळखणे कठीण जात आहे.

उच्च शिक्षणातील सबसिडी कमी करा असा जागतिक बँकेचा आदेश आहे. शिक्षणाचा सेवा व्यापारात समावेश करून 'शिक्षणाचा व्यापार' सुरू झाला आहे. पूर्वी मागासवर्गीयांना शिक्षणाचा अधिकार नव्हता. आता अधिकार असूनही खाजगी शिक्षण घेता येत नाही. त्यामुळे या विषमव्यवस्थेत उच्चवर्णीयांचाच फायदा होणार आहे.

कुमार मंगलम, अंबानी, टाटा या सारख्या उद्योगपतींकडे तंत्र शिक्षण व उच्च शिक्षण सोपवून शिक्षणाचे व्यापारीकरण सुरू झाले आहे. पैशाशिवाय शिक्षण घेणे मुक्त बाजारात शक्य नाही. त्यामुळे पुन्हा आता गरिब विद्यार्थी उच्च शिक्षणापासून वंचित राहणार आहेत.

ज्या मार्गदर्शक तत्वांमधून आर्थिक लोकशाही रुजण्याची शक्यता होती ती स्वप्न मुक्त आर्थिक धोरणामुळे धुळीस मिळत आहेत. कामाचा, शिक्षणाचा व सरकारी सहाय्याचा अधिकार पिडीत लोकांना मिळावा म्हणून अनुच्छेद 41 ची तरतूद असूनही शासकीय रुग्णालये खाजगी करणे व फीस वाढविली जात आहे ही सगळी वाटचाल मार्गदर्शक तत्वाविरुद्ध आहे.

गरीब व मागासवर्गीय लोकांना सामान्यपणे आर्थिक व सामाजिक जीवन जगता आले पाहिजे. समाजातील सर्व लोकांच्या मुलभूत गरजा पूर्ण करण्यासाठी आवश्यक तेवढ्या वस्तू व सेवांचे उत्पादन केले पाहिजे. अन्न, वस्त्र, निवारा, आरोग्य व शिक्षण या माफक दरात उपलब्ध होणे आवश्यक आहे. लोकांची क्रयशक्ती टिकवून ठेवण्यासाठी रोजगारांच्या संधी उपलब्ध झाल्या पाहिजेत. तेव्हाच लोकांचा विकास होईल परिणामत: देशाचा विकास होईल.

निष्कर्ष—

1.मुक्त आर्थिक धोरण आणि डॉ. आंबेडकरांचे आर्थिक तत्त्वज्ञान एकमेकांच्या पूर्ण विरोधी बाजू आहेत. मुक्त आर्थिक धोरणामुळे सामाजिक लोकशाही नष्ट होत आहे.

2.डॉ. आंबेडकर प्रणीत राज्य समाजवादात सामाजिक व न्यायाची समता प्रस्थापित करण्याचा उद्देश आहे. तर मुक्त आर्थिक धोरणात भांडवलशाही व पुढे साम्राज्यवाद आणण्याचा उद्देश आहे.

3.राज्य समाजवादात विमा, शेती, बँक, उद्योगांचे राष्ट्रीयीकरणावर भर आहे तर मुक्त आर्थिक धोरणात खाजगीकरणावर भर आहे. या खाजगीकरणातून गरीब शेतकऱ्यांना आणखी गरीब केल्या जात आहे.

4.मुक्त आर्थिक धोरणातून भांडवलदार आणि बहुराष्ट्रीय कंपन्यांचे जागतिक स्तरावर वर्चस्व निर्माण झाले आहे. यातून स्पर्धेला वाव मिळून लघु व कुटीर उद्योगांचा ऱ्हास होत आहे.

5.शिथिलीकरणाच्या माध्यमातून इतरत्र न खपणारा माल भारतात येत आहे. त्यामुळे भारतीय ग्राहकाची मोठ्या प्रमाणात लुबाडणूक होत आहे.

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.
Ganeshpur, Bhandara
Officiating Principal

6.मुक्त आर्थिक धोरणातून खाजगीकरण अंमलात येऊन कामगार कपातीचे धोरण सुरू आहे. तसेच मजुरीचे दर ठरविण्याचे कोणतेही स्वातंत्र्य सरकारला राहिलेले नाही.

7.विमा क्षेत्राचे खाजगीकरण झाल्याने सामान्य जनतेला लुबाडण्याचे अनेक नवीन प्रकरण समोर येत आहेत. शिवाय सरकारच्या तिजोरीत जमा होणारा पैसा खाजगी विमा कंपन्याकडे जात आहे. डॉ. आंबेडकरांनी सुचविलेला 'प्रत्येक व्यक्तीला सक्तीचा विमा' तत्वाची पायमल्ली होत आहे.

8.डॉ. आंबेडकरांनी शेतीच्या राष्ट्रीयीकरणावर भर दिला होता. परंतु मुक्त आर्थिक धोरणात शेतीचे खाजगीकरण करण्यात येऊन शेतीला कोणत्याही सोयी सुविधा सरकार देवू इच्छित नाही. सरकारने आदिवासींच्या जमिनी विक्रीला काढण्याचे नवे धोरण सुरू केले आहे. तसेच 'सेझ' च्या माध्यमातून सुपीक जमिनी मोठ्या कंपन्यांना मातीमोल भावाने विकल्या जात आहेत.

9.खाजगीकरणाचे धोरण इतक्या वेगाने चालविण्यात येत आहे की, नफ्यात असणारे उद्योग ही विकल्या जात आहेत. त्यातून गरीब श्रीमंत दरी आणखी वाढणार आहे.

10.स्वेच्छानिवृत्ती सारखे धोरण राबवून सरकार कर्मचाऱ्यांचा काम करण्याचा हक्क हिरावून घेत आहे. संपूर्ण देशात खाजगीकरण झाल्यास बेकारी वाढून बेकार युवक काम नसल्याने अनैतिक मार्गाकडे ओढावला जाईल.

11.देशातशेतकरी नापिकी, कर्जबाजारीपणा यामुळे मोठ्या प्रमाणात आत्महत्या करीत आहेत. डॉ. आंबेडकरांचे राष्ट्रीयीकरणाचे तत्व स्वीकारले असते तर बळीराजावर आज आत्महत्या करण्याची पाळी आली नसती.

12.मुक्त आर्थिक धोरणातून भांडवलशाहीची वाढ मोठ्या प्रमाणात होत आहे आणि भांडवलशाही ही लोकशाही विरोधी आहे. म्हणून सांसदीय लोकशाही वाचविण्यासाठी डॉ. आंबेडकरांच्या राज्य समाजवादाची अत्यंत आवश्यकता आहे.

मुक्त आर्थिक धोरणाच्या माध्यमातून देशाची संपूर्ण अर्थव्यवस्था भांडवलदारांच्या हातात सोपविली जात आहे. सांसदीय लोकशाहीच्या ठिकाणी जागतिक हुकूमशाही निर्माण होत आहे व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांना अभिप्रेत असलेली लोकशाही संपुष्टात येत आहे.

संदर्भ ग्रंथ —

- बागडे रक्षित मदन (2019)मुक्त आर्थिक धोरणविषयक डॉ. आंबेडकरांचे तत्वज्ञान, लोटस अँन्ड कोब्रा प्रकाशन नागपुरISBN– 978-93-87250-26-0
- काकडे दिलीप(2002)जागतिकीकरणात डॉ. आंबेडकर, भुमीपुत्र प्रकाशन, पुणे.
- काकडे दिलीप (2003)मिश्र अर्थव्यवस्थेकडून मुक्त अर्थव्यवस्थेकडे, प्रकाशक—बी.डी. काकडे
- कांबळे उत्तम (2002)जागतिकीकरण आणि दलितांचे प्रश्न, सुगावा प्रकाशन पुणे.
- भागवत विष्णू (2006)जागतिकीकरण नविन गुलामगिरी, समता प्रकाशन, नागपूर.

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

डॉ. आंबेडकरांच्या आर्थिक चिंतनावर

बुद्ध तत्त्वज्ञानाचा प्रभाव

डॉ. रक्षित मदन बागडे

Ganeshpur, Bhandara
Officiating Principal

डॉ.आंबेडकरांच्या आर्थिक चिंतनावर बुद्ध तत्वज्ञानाचा प्रभाव

डॉ. रक्षित मदन बागडे

लोटस् अॅन्ड कोब्रा पब्लिशिंग हाऊस
नागपूर–17

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Dr. Ambedkaranchya Arthik Chintanavar Buddha Tatatvadhnyanacha Prabhav
डॉ.आंबेडकरांच्या आर्थिक चिंतनावर बुद्ध तत्वज्ञानाचा प्रभाव

Dr. Rakshit Madan Bagde
डॉ. रक्षित मदन बागडे

© लेखक

प्रकाशक
Lotus & Cobra Publishing House
C/o. Ashwajit Patil, 425, New Khadan, Lashkaribagh, Nagpur-17
M : 9096924808 / 9405238458
e-mail : lotusandcobraph@gmail.com

प्रथम आवृत्ती – 2019
ISBN – 978-93-87250-25-3

Author is responsible for contents and corrections.

DTP & Layout
Kalatmak Printing & Binding Bureau
425, New Khadan, Lashkaribagh, Nagpur-17
M : 9373178748, e-mail : p28ashwa@gmail.com

Cover Design
Nirmal Computers, Indroa, Nagpur-14

Printed at :
Kalatmak Printing & Binding Bureau
425, New Khadan, Lashkaribagh, Nagpur-17
M : 9373178748, e-mail : p28ashwa@gmail.com

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Books · Search Amazon.in

Shopping made easy | Download the app

Books · Advanced Search · New Releases & Pre-orders · Best Sellers · Browse Genres · Children's & Young Adult · Textbooks · Exam Central · All Indian Languages

amazon alexa | Tap & ask "Alexa, Is this product good?" *Only on Amazon Android app

‹ Back to results

See this image

Follow the Author

Dr. Rakshit Madan Bagde   Follow

Jagtikikaran Ani Dr. Ambedkaranche ShetivishayakTatvadnyan / जागतिकीकरण आणि डॉ. आंबेडकरांचे शेतीविषयक तत्वज्ञान Paperback – 30 August 2022

Marathi Edition   by Dr. Rakshit Madan Bagde (Author)

1 rating

See all formats and editions

Paperback
₹285.00

4 New from ₹285.00

Save Extra with 3 offers

No Cost EMI: Avail No Cost EMI on select cards for orders above ₹3000 | Details

Bank Offer (3): 10% Instant Discount up to INR 500 on IDBI Bank Card Trxns. Min purchase value INR 2000 | See All

See 1 more

Free Delivery · Cash on Delivery · 10 days Replacement · Amazon Delivered

Dr. Babasaheb Ambedkar was a great economist in modern India. He had thoroughly studied hundreds of books on finance. His study and knowledge of the problems of the Indian economy can be seen from the statements he submitted to the government from time to time in the pre-independence and

Read more

Print length	Language	Publis
158 pages	Marathi	Notion

Buy new: ₹285.00
M.R.P.: ~~₹355.00~~
Save: ₹70.00 (20%)
Inclusive of all taxes

FREE delivery **March 21 - 26** on first order

Select delivery location

Usually dispatched in 2 to 3 days
Sold by Cocoblu Retail and Fulfilled by Amazon.

Quantity: 1

Add to Cart

Buy Now

Secure transaction

Add gift options

Add to Wish List

Sponsored

Have one to sell?
Sell on Amazon

Other Sellers on Amazon

₹285.00 — Add to Cart
FREE Delivery on first order. Details
Sold by: **Cocoblu Retail**

₹320.00 — Add to Cart
FREE Delivery. Details
Sold by: **BOOKNETZ**

₹355.00 — Add to Cart
+ ₹50.00 Delivery charge Details
Sold by: **Notion Press**

Special offers and product promotions

- 10% Instant Discount up to INR 250 on City Union Bank Mastercard Debit Card Transactions. Minimum purchase value INR 500 Here's how
- 10% Instant Discount up to INR 500 on IDBI Bank Card Trxns. Min purchase value INR 2000 Here's how
- 5% Instant Discount up to INR 250 on HSBC Cashback Card Credit Card Transactions. Minimum purchase value INR 1000 Here's how
- No cost EMI available on select cards. Please check 'EMI options' above for more details. Here's how
- Get GST invoice and save up to 28% on business purchases. Sign up for free Here's how

Product details

ASIN : B0BCGZQPJY
Publisher : Notion Press; 1st edition (30 August 2022)
Language : Marathi

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Books ▾ Search Amazon.in

Shopping made easy | Download the app

Books | Advanced Search | New Releases & Pre-orders | Best Sellers | Browse Genres | Children's & Young Adult | Textbooks | Exam Central | All Indian Languages

amazon alexa | Tap & ask "Alexa, Is this product good?" *Only on Amazon Android app

‹ Back to results

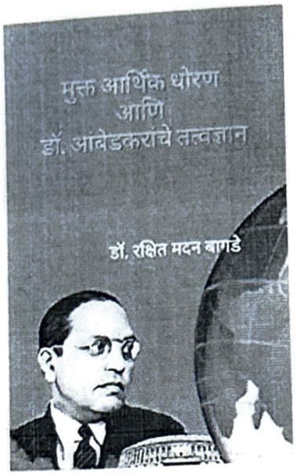

Mukt Arthik Dhoran Ani Dr. Ambedkaranche Tatvadnyan / मुक्त आर्थिक धोरण आणि डॉ. आंबेडकरांचे तत्वज्ञान Paperback – 26 August 2022

Marathi Edition by Dr. Rakshit Madan Bagde (Author)

1 rating

See all formats and editions

Paperback
₹189.00

4 New from ₹189.00

See this image

Follow the Author

Dr. Rakshit Madan Bagde Follow

Save Extra with 3 offers

No Cost EMI: Avail No Cost EMI on select cards for orders above ₹3000 | Details

Bank Offer (3): 10% Instant Discount up to INR 500 on IDBI Bank Card Trxns. Min purchase value INR 2000 | See All

See 1 more

Free Delivery | Cash on Delivery | 10 days Replacement | Amazon Delivered

What are the dreams of the Bahujan community of the country, freed from three and a half hundred years of slavery? But the goal was definitely to break the shackles of traditional social and economic inequality. Because it is reflected in the constitution. Dr. Ambedkar, while addressing the Constitutional

Read more

Print length	Language	Publis
92 pages	Marathi	Notion

Buy new: ₹189.00
M.R.P.: ~~₹225.00~~
Save: ₹36.00 (16%)
Inclusive of all taxes

FREE delivery **Thursday, 23 March** on first order. Order within 23 hrs 41 mins. Details

Select delivery location

In stock

Sold by Cocoblu Retail and Fulfilled by Amazon.

Quantity: 1

Add to Cart

Buy Now

Secure transaction

Add gift options

Add to Wish List

Sponsored

Have one to sell?

Sell on Amazon

Other Sellers on Amazon

₹189.00 Add to Cart
FREE Delivery on first order. Details
Sold by: Repro Books-On-Demand

₹225.00 Add to Cart
+ ₹50.00 Delivery charge Details
Sold by: Notion Press

₹223.00 Add to Cart
FREE Delivery. Details
Sold by: BOOKNETZ

Special offers and product promotions

- 10% Instant Discount up to INR 250 on City Union Bank Mastercard Debit Card Transactions. Minimum purchase value INR 500 Here's how
- 10% Instant Discount up to INR 500 on IDBI Bank Card Trxns. Min purchase value INR 2000 Here's how
- 5% Instant Discount up to INR 250 on HSBC Cashback Card Credit Card Transactions. Minimum purchase value INR 1000 Here's how
- No cost EMI available on select cards. Please check 'EMI options' above for more details. Here's how
- Get GST invoice and save up to 28% on business purchases. Sign up for free Here's how

Product details

ASIN : B0BC4H4F1Q
Publisher : Notion Press; 1st edition (26 August 2022)
Language : Marathi
Paperback : 92 pages

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

WISKA® 4PCS Car Door Carbon...
₹299.00
prime

amazon alexa | Tap ◯ & ask "Alexa, Is this product good?" *Only on Amazon Android app

‹ Back to results

See this image

Follow the Author

Dr. Rakshit Madan Bagde — Follow

Rural Economy and Social Change / ग्रामीण अर्थव्यवस्था आणि सामाजिक बदल Paperback – 7 February 2022

Marathi Edition — by Dr. Rakshit Madan Bagde (Author)

1 rating

See all formats and editions

Paperback
₹246.00

4 New from ₹246.00

Save Extra with 3 offers

No Cost EMI: Avail No Cost EMI on select cards for orders above ₹3000 | Details

Bank Offer (3): 10% Instant Discount up to INR 500 on IDBI Bank Card Trxns. Min purchase value INR 2000 | See All

See 1 more

Free Delivery | Cash on Delivery | 10 days Replacement | Amazon Delivered

India has 638588 villages with 72.2% of the country's population. How business establishment in rural areas, expansion of the co-operative sector, increasing employment opportunities, providing them with capital, providing economic and social benefits. Actions that can be carried out should be

Read more

Print length	Language	Publis
174 pages	**Marathi**	**Notion**

Buy new: ₹246.00

M.R.P.: ~~₹390.00~~

Save: ₹144.00 (37%)

Inclusive of all taxes

FREE delivery **Monday, 20 March** on first order. Details

Or fastest delivery **Sunday, 19 March.** Order within 1 hr 26 mins. Details

Select delivery location

Only 1 left in stock

Sold by Cocoblu Retail and Fulfilled by Amazon.

Add to Cart

Buy Now

Secure transaction

☐ Add gift options

Add to Wish List

Sponsored

Have one to sell?

Sell on Amazon

Other Sellers on Amazon

₹290.00 — Add to Cart
FREE Delivery on first order. Details
Sold by: **Repro Books-On-Demand**

₹390.00 — Add to Cart
+ ₹50.00 Delivery charge Details
Sold by: **Notion Press**

₹351.00 — Add to Cart
FREE Delivery. Details
Sold by: **BOOKNETZ**

Products related to this item

Sponsored

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

amazon alexa | Tap & ask "Alexa, is this product good?" *Only on Amazon Android app

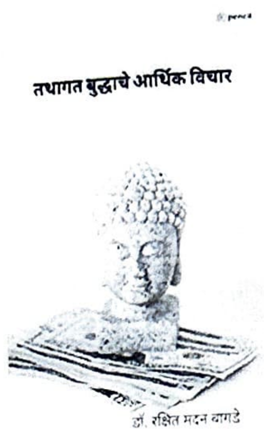

See this image

गौतम बुद्धाचे आर्थिक विचार (Economic Thoughts of the Tathagata Buddha) Paperback – Import, 28 April 2022

Marathi Edition by Dr. Rakshit Madan Bagde (Author)

1 rating

See all formats and editions

Paperback
₹100.00

4 New from ₹100.00

Save Extra with 3 offers

No Cost EMI: Avail No Cost EMI on select cards for orders above ₹3000 | Details

Bank Offer (3): 10% Instant Discount up to INR 500 on IDBI Bank Card Trxns. Min purchase value INR 2000 | See All

See 1 more

Free Delivery | Cash on Delivery | 10 days Replacement | Amazon Delivered

बुद्धाचा काळ म्हणजे इ.स.पूर्व सहावे शतक होय. भारतीय इतिहासाच्या दृष्टीने ते 'सम्यक क्रांती'चे युग होते. गौतम बुद्धाच्या मानवतावादी विचारसरणीने तत्कालीन समाजात मूलभूत परिवर्तन घडून आले. बुद्धाच्या धम्मात व्यवहारोपयोगी आणि समाजोपयोगी तत्त्वज्ञान दिसून येते. 'बहुजन हिताय-बहुजन सुखाय' असा लोककल्याणकारी संदेश देणारे बुद्ध लोकशाहीचे प्रथम प्रणेते होते. सर्व दुःखाचे मूळ तृष्णा होय हे सांगताना द्रव्यलालसेलाही गौतम बुद्धाने तृष्णेत अंतर्भूत केले आहे. बुद्धकाळात भारतीय समाज हा आर्थिकदृष्ट्या शेती,

Reading age	Print length	Langu
10 years and up	71 pages	Mara

Buy new: ₹100.00
Inclusive of all taxes

FREE delivery **Thursday, 23 March** on first order. Order within 23 hrs 40 mins. Details

Select delivery location

In stock

Sold by Cocoblu Retail and Fulfilled by Amazon.

Quantity: 1

Add to Cart

Buy Now

Secure transaction

Add gift options

Add to Wish List

Follow the Author

Dr. Rakshit Madan Bagde Follow

Sponsored

Have one to sell?
Sell on Amazon

Other Sellers on Amazon

₹100.00 Add to Cart
FREE Delivery on first order. Details
Sold by: Repro Books-On-Demand

₹100.00 Add to Cart
+ ₹80.00 Delivery charge Details
Sold by: ReproIndia

₹100.00 Add to Cart
+ ₹90.00 Delivery charge Details
Sold by: ReproBooks

Special offers and product promotions

- 10% Instant Discount up to INR 250 on City Union Bank Mastercard Debit Card Transactions. Minimum purchase value INR 500 Here's how
- 10% Instant Discount up to INR 500 on IDBI Bank Card Trxns. Min purchase value INR 2000 Here's how
- 5% Instant Discount up to INR 250 on HSBC Cashback Card Credit Card Transactions. Minimum purchase value INR 1000 Here's how
- No cost EMI available on select cards. Please check 'EMI options' above for more details. Here's how
- Get GST invoice and save up to 28% on business purchases. Sign up for free Here's how

Product details

Publisher : One Point Six Technologies Pvt. Ltd (28 April 2022); One Point Six Technologies Pvt. Ltd
Language : Marathi
Paperback : 71 pages
ISBN-10 : 9356101310
ISBN-13 : 978-9356101319

WISKA® 4PCS Car Door Carbon...
₹299.00
prime
Sponsored

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Books ▾ Search Amazon.in

EN ▾ Account & Lists ▾ & Orders 0

Shopping made easy | Download the app

Books | Advanced Search | New Releases & Pre-orders | Best Sellers | Browse Genres | Children's & Young Adult | Textbooks | Exam Central | All Indian Languages

amazon alexa | Tap & ask "Alexa, Is this product good?" *Only on Amazon Android app

‹ Back to results

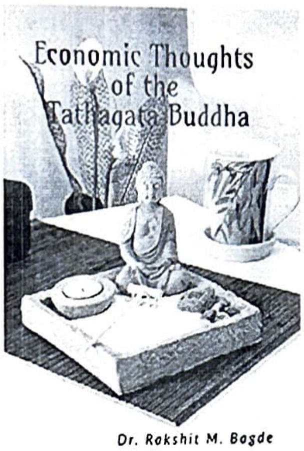

See this image

Follow the Author

Dr. Rakshit Madan Bagde Follow

Economic Thoughts of the Tathagata Buddha Paperback – 4 March 2022

by Dr. Rakshit Madan Bagde (Author)

1 rating

See all formats and editions

Paperback
₹120.00

2 New from ₹120.00

Save Extra with 3 offers

No Cost EMI: Avail No Cost EMI on select cards for orders above ₹3000 | Details

Bank Offer (3): 10% Instant Discount up to INR 500 on IDBI Bank Card Trxns. Min purchase value INR 2000 | See All

See 1 more

Free Delivery | Cash on Delivery | 10 days Replacement | Amazon Delivered

The time of Buddha is 6th century BC. From the point of view of Indian history, it was the era of 'Samyak Kranti'. Gautama Buddha's humanistic thinking brought about a fundamental change in the society of that time. The Buddha's Dhamma contains practical and social philosophy. Buddha was the first pioneer of democracy who preached the welfare message of 'Bahujan Hitaya- Bahujan Sukhaya'. During the Buddhist period,

Print length	Language	Publis
38 pages	English	Notion

Buy new: ₹120.00

Inclusive of all taxes

FREE delivery **Thursday, 23 March** on first order. Order within 23 hrs 40 mins. Details

Select delivery location

In stock

Sold by Cocoblu Retail and Fulfilled by Amazon.

Quantity: 1

Add to Cart

Buy Now

Secure transaction

Add gift options

Add to Wish List

Sponsored

Have one to sell?

Sell on Amazon

Other Sellers on Amazon

₹120.00 Add to Cart

+ ₹50.00 Delivery charge Details

Sold by: Notion Press

Customers who bought this item also bought

Ambedkar: A Life

Shashi Tharoor

125

Hardcover

₹400.00

Get it by **Sunday, March 19**

Special offers and product promotions

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

भारतीय संविधान आणि सर्वसमावेशकता

- संपादक -

डॉ. रक्षित बागडे

डॉ. किशोर वासनिक

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

भारतीय संविधान
आणि
सर्वसमावेशकता

संपादक

डॉ. रक्षित मदन बागडे
सहायक प्राध्यापक, अर्थशास्त्र विभाग
स्व.मन्सारामजी पडोळे कला महाविद्यालय,गणेशपुर, भंडारा.
ORCID iD - 0000-0002-7507-0244
Web of Science ResearcherID - AAF-2760-2020
SSRN - Author ID- 4770534
Vidwan-ID: 221858
RePEc Short-ID:pba1869
SciProfiles: 1785217

डॉ. किशोर भाऊदास वासनिक
सहयोगी प्राध्यापक, राज्यशास्त्र विभाग
नटवरलाल माणिकलाल दलाल महाविद्यालय, गोंदिया.

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

भारतीय संविधान आणि सर्वसमावेशकता

Bhartiy Savidhan Ani Sarvsamaveshakta

© संपादक

प्रथम आवृत्ती — 26 नोव्हेंबर 2022

घोषणा —

"या ग्रंथातील प्रकाशित सर्व लेखांच्या विषयवस्तुशी अथवा लेखकांच्या मताशी संपादक आणि सल्लागार मंडळ सहमत असेलच असे नाही. प्रकाशीत लेख हे संबधित लेखकांची स्वत: कृती असुन त्या अनुषगाने कोणताही वाद निर्माण झाल्यास त्यास संबधित लेखाचे लेखकच सर्वस्वी जबाबदार असतील."

Published & Print By -

Notion Press Media Pvt Ltd, Chennai, Tamil Nadu 600095

सल्लागार मंडळ —

डॉ. विजय बन्सोड, नागपुर

डॉ. रवी मनोहर, मुंबई

डॉ. अनिल बन्सोड, वाशिम

प्रा. गौतम धुळधुळे, नागपुर

प्रा. मिलींद नारनवरे, मुंबई

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

अनुक्रमणिका

अनु. क्र.	लेखक आणि लेख	पान क्र.
1	**महिला सक्षमीकरण आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकराचे कार्य -** डॉ. मोनाली यशवंत बहादुरे, सहाय्यक प्राध्यापक (समाजशास्त्र) नुतन आदर्श महाविद्यालय,उमरेड	5-10
2	**अपंगांचे समावेशन आणि समानतेसाठी मानवी हक्क –** डॉ. पुनम भीमराव वाघमारे म.वि.प्र.समाजाचे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक.	11-17
3	**Indian Constitution and Commerce -** Dr. Bhavesh M. Jasani, Asst. Prof. N.M.D. College, Gondia (M.S.)	18-23
4	**भारतीय संविधान में मानवाधिकार मूल्यों का स्थान -** डॉ. भारत वालोन्द्रे, दर्शनशास्त्र विभाग प्रमुख, नबीरा महाविद्यालय, काटोल	24-28
5	**भारतीय संविधान आणि आपण –** प्रा. डॉ. रमेश के. शेंडे ,मातोश्री अंजनाबाई मुंदाफळे समाजकार्य महाविद्यालय, नरखेड, जि. नागपूर (म.रा.)	29-32
6	**भारतातील सामाजिक विकासाच्या विविध मुख्य पद्धती किंवा पैलूचा चिकित्सक अभ्यास–** डॉ. भगवान सुरेश मनाळ,सहाय्यक प्राध्यापक, समाजशास्त्र विभाग,श्री मुक्तानंद महाविद्यालय गंगापूर जिल्हा औरंगाबाद	33-40
7	**THE CLASH BETWEEN RTI AND THE RIGHT TO PRIVACY-** Dr. Ishwar J. Wagh, Smt. Rajkamal Baburao Tidke Mahavidyalay, Mouda, Dist.Nagpur	41-47
8	**भारतीय संविधान – सिध्द उपयोगिता –** प्रा. डॉ. एम. जी. मेश्राम, राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख श्रीमती राजकमल बाबुराव तिडके महाविद्यालय, मौदा जि. नागपूर.	48-57
9	**EDUCATION IN CONSTITUTION OF INDIA -** Prof. Parsharam Maroti Thakare, Yashwantrao Chavan College ,Lakhandur Dist-Bhandara	58-62
10	**भारतीय संविधानातील आर्थिक तरतुदी -** Dr. Rakshit Madan Bagde, Assistant Professor, Late. Mansaramji Padole Arts College, Ganeshpur, Bhandara	63-66
11	**भारतीय संविधान व महिलांचे सबलीकरण –** जितेंद्र छोटेलाल दरवडे, (संशोधक विद्यार्थी)एस.एन.मोर कॉलेज, तुमसर	67-71
12	**संविधान मानणारे जागृत आहेत काय ?** सागर रामभाऊ तायडे,भांडूप मुंबई	72-79

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

भारतीय संविधानातील आर्थिक तरतुदी

Dr. Rakshit Madan Bagde
Assistant Professor,
Late. Mansaramji Padole Arts College, Ganeshpur, Bhandara
ORCID iD - 0000-0002-7507-0244
Web of Science ResearcherID - AAF-2760-2020
SSRN - Author ID: 4770534
Vidwan-ID: 221858

प्रस्तावना –

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे आधुनिक भारताचे थोर अर्थतज्ज्ञ आणि भारतमातेचे एक महान सुपुत्र होते. भारतीय राज्यघटनेचे शिल्पकार म्हणून ते सर्वज्ञात आहेत. भारतीय संविधान, संविधान सभेने 26 नोव्हेंबर 1949 रोजी पारित केले आणि 26 जानेवारी 1950 रोजी अंमलात आले. हा दिवस (26 नोव्हेंबर) भारताचा संविधान दिन म्हणून घोषित करण्यात आला आहे, तर 26 जानेवारी हा दिवस भारतात प्रजासत्ताक दिन म्हणून साजरा केला जातो. भारताचे संविधान हे जगातील कोणत्याही प्रजासत्ताक देशाचे सर्वात लांब लिखित संविधान आहे. भारतीय राज्यघटनेत सध्या फक्त 395 कलमे आणि 12 अनुसूची आहेत आणि ती 25 भागात विभागलेली आहे. परंतु त्याच्या निर्मितीच्या वेळी, मूळ संविधानात 395 कलमे होती जी 22 भागांमध्ये विभागली गेली होती, त्यात फक्त 8 अनुसूची होती.

भारतीय संविधानाचा व्याप हा फार आफाट असा आहे. यात आर्थिक, सामाजिक, राजकीय, तसेच देशाला संचालित करण्याकरिता आवश्यक सर्व बाबींचा समावेश आहे. भारतीय राज्यघटनेने आपल्या सर्व नागरिकांना सामाजिक, आर्थिक आणि राजकीय न्याय देण्याचे वचन दिले आहे. अभिव्यक्ती स्वातंत्र्य, विश्वास, आणि उपासना, संधीची समानता, आणि व्यक्तीचा सन्मान. राष्ट्राच्या एकात्मतेची खात्री देणारा बंधुभाव तीन भागांमध्ये विभागलेला आहे. एक म्हणजे प्रस्तावना, दुसरा मूलभूत अधिकार आणि तिसरा निर्देशात्मक तत्त्वांद्वारे.संबंधित लेखाच्या माध्यमातून आपल्या भारतीय संविधानातील आर्थिक तरतुदींचा आढावा देण्यात आलेला आहे.

'आर्थिक न्याय' हा आधार आपल्या संविधानात दिसून येतो. यात गरिबीचे निर्मूलन, राष्ट्रीय संपत्ती आणि संसाधनांचे सर्वांमध्ये समान वितरण, साधनांच्या उत्पादनात हातभार लावणे, हे राज्याचे उद्दिष्ट आहे

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

VPC'S RENOWNED ECONOMICS BOOKS
(for Graduates, Post-graduates & Competitions)

Macro Economic Analysis (English/Hindi)	K.C. Rana & K.N. Verma
Micro Economic Theory (English/Hindi)	K.N. Verma
Economics of Development and Planning (English/Hindi)	M.L Taneja & R.M. Myer
International Economics (English/Hindi)	K.C. Rana & K.N. Verma
Leading Issues in Agricultural Economics (English/Hindi)	R.N. Soni & Sangeeta Malhotra
Public Economics (Theory & Practice) (English)	Om Parkash
Public Economics (Theory & Practice) (Hindi)	Om Parkash & Dharmendra Singh
A Textbook of Econometrics	S. Shyamala & Navdeep Kaur
Economics of Public Finance	Om Parkash
Economic Thought (Hindi)	Dharmendra Singh
Labour Economics (Hindi)	Dharmendra Singh
Demography (Hindi)	J.C. Pant
Understanding Economics thru' Analysis & Applications	Ruchi Gupta

BOOKS AS PER CBCS PATTERN

Introductory Micro Economics (Sem.I) Hons./GE	K.N. Verma
Introductory Macro Economics (Sem.II) Hons./GE	K.N. Verma
Statistical Methods for Economics (Sem.III) Hons.	Navdeep Kaur & Sarabjit Kaur
Intermediate Micro Economics I (Sem.III) Hons.	K.N. Verma
Intermediate Macro Economics I (Sem.III) Hons.	K.N. Verma
Intermediate Micro Economics-II (Sem.IV) Hons.	K.N. Verma
Intermediate Macro Economics-II (Sem.IV) Hons.	K.N. Verma
Essentials of Public Economics (Sem.IV) Hons./DSE/GE	Om Parkash & Meenu Soni
Introductory Econometrics (Sem.IV/V) Hons./DSE/GE	S. Shyamala & Navdeep Kaur
Development Economics-I (Sem.V) Hons.	M.L. Taneja & R.M. Myer
Development Economics-II (Sem.VI) Hons.	M.L. Taneja & R.M. Myer
Essentials of Public Finance & Public Economics	Om Parkash & Meenu Soni
Principles of Micro Economics I&II (Sem.I&II) Pass/GE	K.N. Verma
Principles of Macro Economics-I&II (Sem.III&IV) Pass/GE	K.N. Verma
Micro Economics (Sem.I) Hons. GE	K.N. Verma
Macro Economics (Sem.II) Hons. GE	K.N. Verma
Business Statistics (Sem.III) Pass/Hons. GE	Navdeep Kaur & Sarabjit Kaur

VISHAL PUBLISHING CO.
H.O.: Books Market, Old Railway Road, JALANDHAR-144 008 INDIA
B.O.: 4271/3, 3 Ansari Road, Daryaganj, DELHI-110 002 INDIA
Email: support@vishalpubco.com/vishalpubco@rediffmail.com
website: www.vishalpubco.com

Shop online at amazon.in

शाश्वत आणि सर्वसमावेशक जागतिकीकरण

शाश्वत आणि सर्वसमावेशक
जागतिकीकरण

• मुख्य संपादक •
स्नेहा विनायक देशपांडे

• संपादक मंडळ •
• सत्यप्रिय इंदूरवाडे • समित माहोरे
• धीरज कदम • अपर्णा समुद्र
• हितेश दडमल • समीर सिद्धिकी

VISHAL PUBLISHING CO.

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

जागतिकीकरण आणि भारतीय दारिद्र्य

रक्षित मदन बागडे

प्रस्तावना–

सन १९९१ पासून भारतात जागतिकीकरणाला सुरूवात झालेली आहे. हल्ली आपण जागतिकीकरणाच्या युगात जगत आहोत. जागतिकीकरण हा बाजार सुलभता, व्यापार वाढ, कृषी विकास, रोजगार निर्मीती म्हणजेच देशाचा सर्वांगिण विकास जलद गतिने व्हावा या उद्देशाच्या पूर्ती करीता जगाने केलेला नवा प्रयोग आहे. भारताच्या संदर्भात जागतिकीकरणाच्या प्रयोगाला सुरवातीपासूनच विरोध तसेच अनेक बुद्धीवंतांनी याचे समर्थनही मोठ्या प्रमाणात केलेले आहे. भारताला आज जागतिकीकरणाचा स्वीकार करून २५ वर्षापेक्षा अधिक कालावधी झालेला आहे. भारतावर याचा अनुकुल तसेच काही क्षेत्रावर प्रतीकुल परिणाम पहावयास मिळतो आहे. जागतिकीकरणामुळे देशात उद्योग आणि व्यापार क्षेत्र भरभराटीला आलेले आपणास दिसत आहे. यातही माही. ती तंत्रज्ञानाचे क्षेत्राने खूप विकास कलेले आहे आणि मध्या रोजगार देण्याच्या बाबतीतही हे क्षेत्र पुढे आहे. आतापर्यंत देशात शेती क्षेत्र रोजगार देण्याच्या बाबतीत पुढे होते. देशात सध्या रोजगारीचा विचार करता ती सन २०१४ पासून कमी होते आहे आणि त्याच्या परिणामस्वरूप देशात दारिद्र्यावर प्रतीकुल परीणाम होत असल्याचे जानवत आहे. दारिद्र्य हा क्रयशक्तीशी संबंधित विषय आहे आणि देशात लोकांची खरेदी क्षमता दररोज कमी होत आहे, याला कारण म्हणजे रोजगारीचे प्रमाण देशात कमी होत जाणे हे आहे.

सबंधीत विषयाच्या अभ्यासाकरीता दुय्यम साधनांचा आणि संशोधन लेखांचा वापर करण्यात आलेला असून प्रस्तुत शोधनिबंधाचा उद्देश जागतिकीकरणाचा रोजगारी आणि दारिद्र्यावर झालेला परिणाम अभ्यासने आहे.

संशोधन साहित्याचा आढावा –

१. लालीमा सिंग– ''जागतिकीकरण आणि दारिद्र्य'' या शोधनिबंधात लिहतात की, जागतिकीकरणाने एकप्रकारची भिती निर्माण केलेली आहे, जागतिकीकरणामुळे उत्तपन्नाची वाटणी विषम पद्धतीने देशा–देशात आणि लोका–लोकात झालेली आहे. तसेच देशाचे सार्वभौमत्वाची मोठी भिती आहे. जागतिकीकरणामध्ये भारताच्या ७२% ग्रामीण लोकसंख्येचा देखील समावेश झाला असल्याने त्यांच्या शेती आणि रोजगारीचा नवा प्रश्न यातून निर्माण होणार आहे.

२. राजीव कुमार उपाध्याय– ''इम्पॅक्ट ऑन ग्लोबलायझेशन ऑन डिसट्रीबुशन ऑफ इन्कम, पावरटी ॲन्ड इनइक्वॉलीटी इन इंडिया'' या शोधनिबंधात स्पष्ट करतात की, जागतिकीकरणात उत्पन्नाची साधने एकवटली असल्याने देशात उच्च पातळीची विषमता निर्माण झालेली आहे. यातुन नव्याने दारिद्र्यची समस्या भेडसावणार आहे.'

जागतिकीकरणाची प्रक्रीया आर्थिक तसेच सामाजिक बदलावर भर देते. या बदलाचा आर्थिक पैलू अर्थव्यवस्थेच्या विकासावर परिणाम करणाऱ्या विविध घटकावर भर देतो. यात उद्योग क्षेत्राचा विचार करता देशात जागतिकीकरणाच्या काळात वृद्धी झालेली दिसून येते यात निर्माण क्षेत्राचा मोलाचा वाटा राहीलेला आहे. या उद्योग क्षेत्रात रोजगारी. ची उपलब्धता पाहता सन २००८ ते २०१८ या काळात जास्त वाढ झालेली दिसून येत नाही.

तक्ता क्र.१

उद्योग क्षेत्रात रोजगारी उपलब्धता

सन	रोजगारीची उपलब्धता
२००८	२०.९७
२०११	२३.५२
२०१३	२४.३६
२०१६	२४.२९
२०१७	२४.४७
२०१८	२४.६९

संदर्भ www.statista.com/statistics

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

सेवा क्षेत्राचा अर्थव्यवस्थेच्या विकासात अग्रणी वाटा आहे. अल्पकाळान मोठी रोजगार उपलब्धता या क्षेत्रातून निर्माण करता येते. २००८ पासून सेवा क्षेत्राच्या रोजगार क्षमतेचा विचार केल्यास २०१८ पर्यंत ती साधारणत: ६% वाढलेली आपणास दिसून येते.

तक्ता क्र.२
सेवा क्षेत्रात रोजगारी उपलब्धता

सन	रोजगारीची उपलब्धता
२००८	२५.९४
२०११	२७.५२
२०१३	२९.०४
२०१६	३०.५९
२०१७	३१.०१
२०१८	३१.४५

संदर्भ www.statista.com/statistics

सन २०१८ पर्यंत देशात सर्वात जास्त रोजगार निर्मीती शेती क्षेत्रातुन झालेली आहे. सन २०११–१२ मध्ये या क्षेत्राचा रोजगारीत ४८.९% वाटा राहीलेला होता.

तक्ता क्र.३
शेती क्षेत्रात रोजगारी उपलब्धता

सन	रोजगारीची उपलब्धता
२००८	५३.०९
२०११	४८.९६
२०१३	४६.०६
२०१६	४५.१२
२०१७	४४.५२
२०१८	४३.८६

संदर्भ www.statista.com/statistics

एकूण रोजगारीच्या निर्मितीत शेती क्षेत्राचा मोठा वाटा असल्याचे आपणास दिसून येते. रोजगारीची निर्मीती होणे हे अर्थव्यस्थेच्या विकासाकरीता आवश्यक बाब असते. रोजगारी निर्मीती आणि दारिद्रय यात सबंध दिसून येतो. दारिद्रय दूर करण्याचे महत्वाचा माध्यम म्हणून रोजगारी. कडे बघितल्या जाते. जागतिकीकरणाच्या सुरूवातीपासून देशातील गरिबीचे अध्ययन केल्यास त्यात घट झाल्याचे दिसून येते.

तक्ता क्र.४
भारतातील दारिद्रयचे अनुमान

वर्ष	लकडावाला समीती			तेंदुलकर समीती			रंगराजन समीती		
	ग्रा.	श.	एकूण	ग्रा.	श.	एकूण	ग्रा.	श.	एकूण
१९९३–९४	३७.३	३२.४	३६.०	५०.१	३१.८	४५.३	..	..	...
२००४–०५	२८.३	२५.७	२७.५	४८.१	२५.७	३७.२	..	..	...
२००९–१०	..	..	...	३३.८	२०.९	२९.८	३९.६	३५.१	३८.२
२०११–१२	..	..	...	२५.७	१३.७	२१.९	३०.९	२६.४	२९.५

संदर्भ – https://www.drishtiias.com

सन २०११ – १२ मध्ये रंगराजन समितीच्या अनुमानानुसार भारतात २९.५ % लोक दारिद्र्य रेषेखाली होते, तर तेंडुलकर समितीच्या निकषानुसार ते २९.९ % च होते. जागतिक बँकेच्या अनुमानाचा विचार करता भारतात १.२५ डॉलर प्रतिव्यक्ती प्रति दिन दारिद्र्य रेषेनुसार २०११–१२ मध्ये २९.९ % लोक दारिद्र्य रेषेखाली होते.

संयुक्त राष्ट्र यांच्यानुसार,'भारताने स्वास्थ्य शिक्षण आणि इतर अनेक क्षेत्रात प्रगती करीत २००६ ते २०१६ या कालखंडात बेरोजगारी २७.१०% कमी करण्यात यश मिळालेले असून अजुनही ३७ करोड भारतीय दारिद्र्यत जीवन जगत आहेत'. २ डॉलर प्रति व्यक्ती प्रतिदिन विचारात घेतल्यास आंर्तराष्ट्रिय दारिद्र्य रेषा US +2 प्र.प्र. खर्चावर भारतातील ६८.७% लोक दारिद्र्यामध्ये जिवन जगत आहेत. भारतीय दारिद्र्याची व्यापकता इतकी आहे की, जगातील गरीबांचा तीसरा हिस्सा भारतात राहतो. हल्लीची आकडेवारी लक्षात घेता आज ग्रामीण भारतात २५.५% तर शहरी भारतात १३.७% लोकसंख्या दारिद्र्यामध्ये दिसून येते.

राष्ट्रीय सांख्यिकीय कार्यालयाने दिलेल्या एका खर्चाच्या अहवालानुसार 'सन २०११.१२ ते २०१७.१८ या कालावधीत ग्रामीण दारिद्र्य मध्ये साधारणत: ४% वाढ झालेली आहे. सध्याचा विचार करता हा आकडा ९% झालेला असेल यात शंका नाही. 'याच आकडेवारी वरून निदर्शनास येते की, यात ३० करोड लोकांचा नव्याने समावेश झालेला आहे.' भारतीय बेरोजगारी हे दारिद्र्यचे मुख्य कारण असुन हल्ली ची अवस्था फार बीकट झालेली आपणास दिसून येते. ब्लुमबर्ग च्या अहवाला नुसार वाढती बेरोजगारी हा भारतासमोरील सर्वात मोठा प्रश्न आशिया खंडात निर्माण झालेला आहे. अर्थव्यवस्थेतील सुधारगच्या बाबतीत सध्या भारताची स्थिती अत्यंत बिकट झालेली आहे.

तक्ता क्र.५

देश	बेरोजगारी दर
भारत	८.०
फिलीपीन्स	५.६
इंडोनेशिया	५.५
चीन	४.०
द.कोरिया	३.६
मलेशिया	३.१
जापान	२.८
सिंगापुर	२.१
थायलैंड	१.३

स्त्रोत–ब्लुमबर्ग

अजिम प्रेमजी विश्वविद्यालयातील, संतोष मलहोत्रा यांनी बेरोजगारीचे अध्ययन करून निष्कर्ष काढले की, ''मागील सहा वर्षात देशात ९० लाख रोजगार कमी झालेला आहे. अहवाला नुसार सन २०११–१२ ते २०१७–१८ मधील कालावधीत देशात ९० लाख रोजगार कमी झालेला आहे. हल्ली देशात आक्टोबर २०१९ पर्यत बेरोजगारी दर ८.५% वर पोहचलेला आहे.''

उपासमारीचा विचार करता २०१४ मध्ये ५५ व्या स्थानी असलेला आपला देश ११७ देशांच्या यादीत १०२ व्या स्थानी आलेला आहे. यातुन लक्षात येते की देशावर उपासमारीची वेळ येवून ठेपलेली आहे. देशात दर दोन तासात ३ बेरोजगार आत्महत्या करतो आहे आणि शेतकऱ्यांचा विचार केला तर दर दिवशी ७ शेतकरी आत्महत्या करतो आहे. म्हणजेच जागतिकीकरणाच्या काळात शेतकऱ्यांहुन जास्त आत्महत्या बेरोजगार करतो आहे. कुपोषणाची आकडेवारी पाहिल्यास असे निदर्शनास येते की, देशात प्रतीतास ६० मुलांचा जीव जातो आहे.

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.